

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND DER OOSTVLAAMSCHE FOLKLORISTEN

Maatschappij zonder winstbejag

Secretariaat van den Bond :

L. VERLODT, Zalmstraat, 69, Gent

Penningmeester :CL. TREFOIS, Bouwmeestersstraat, 39,
St-Amandsberg-Gent Postch. 111.318**Redactie van Oostvl. Zanten :**

F. VAN ES,

Groendreef, 114, Lokeren

CL. TREFOIS,

J. VERMEULEN & J. BOES

De Legende van de «Hooftbrugghen» te Gent

DE VADER, DOOR ZIJN ZOON ONTHOOFD.

De Hoofdbrug was de plaats, waar vroeger de « capitale executiën » te Gent geschieden(1). In de groote keur, 1297 door Gwijde van Dampierre aan de Gentenaars verleend, leest men reeds (art. 62): « Ende de rechinghe van desen sal men doen up de hoeftbrugghen te Ghend ». Dit was niet meer het geval in de 17^e eeuw, toen Justus Billet schreef in zijn **Politye Boeck** (II, bl. 118), onder het jaar 1665, aangaande voornoemde brug: « Men placht daer de criminele te onthoofden ». Zoo vernemen we nog door Sanderus, dat de eerste brug te Gent, in zijn **Flandria illustrata** beschreven, « vernaculo sermone de **Hooftbrugghen** vocatur, quod istic civibus id promeritis cervix praecidi solet »(2).

Op deze brug stond een gedenkteken, waaraan een zonderlinge legende was verbonden. De Gentsche kroniekschrijver Marcus van Vaernewyck, die, beter nog dan Herodotus, den ironischen titel van « pater mendaciae » verdient, zinspeelt er op, in **Die Historie van Belgis**, waarvan de eerste uitgave uit 1574 dagteekent, als hij beweert (fol. 123), dat het beeld opgericht werd « in eeuwighen memorie, daer den zone den vader onthoofde ».

In het dagboek van zijn reis door de Nederlanden (1520-1521) schreef A. Dürer: **Auch sahe ich auf der Brücken, do man die Leuth köpfft, die zwey Ehrenbilder, die zu einem Zaichen gemacht sind, dass ein Sun sein Vater köpfft hat**(3).

(1) Over de rechtspleging te Gent raadplege men steeds het alombekend en onverouderd werk van J. B. CANNAERT, *Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen*, Gent, 1835. — P. CLAEYS, *Le Bourreau de Gand, sa mission, ses fonctions, ses privilèges*, Gent, 1893. [Uit den *Messenger des sciences historiques de Belgique*, LXV-LXVI (1890-1892)]. — L. LIEVEVROUW-COOPMAN, *Het Scherp Examen. Eene bladzijde uit de geschiedenis van het oud strafrecht in Gent*, Gent, 1941. [Overdruk uit de *Oostvlaamsche Zanten*, XVII (1941) nr 1-2]. — Menige interessante bijdrage zal men gebundeld vinden in A. VAN WERVEKE, *Bijdragen tot de geschiedenis en de oudheidkunde van Vlaenderen*, Gent, 1927 [« Zelfmoordenaars »; « Levend begraven »], bl. 66 en 113, alsook in zijne *Gedenkbladen*, Gent, 1936 [« Het Gerecht », bl. 37-81].

(2) Cf. A. SANDERUS, *Flandria illustrata*, I, bl. 149. Keulen, 1641. — Over den beroemden schrijver, zie o.a. A. VAN WERVEKE, in zijn reeds vermelde *Bijdragen*, bl. 205-210.

(3) A. Dürer's *Tagebuch der Reise in die Niederlande*, hrsgg. durch J. LEITSCHUH, bl. 79. Leipzig, 1884. Laatst, handige uitgave te Berlijn, 1936. [Insel-Bücherei, nr 150]. In 1938 hield Dr. J. A. Goris te Antwerpen een boeiende voordracht over « Albrecht Dürer's verblijf in de Nederlanden », waarvan een weerklank en beknopte samenvatting verscheen in 't Jaarboek van Antwerpen's Oudheidkundige Kring, XIV (1938), bl. 12-13.

De oudste plaatselijke vermelding van dit wonderlijk voorval stamt van Cornelis Gailliard, wapenkoning te Gent tusschen 1540 en 1545, en vóór 1563 overleden, in een beschrijving, hierachter aangehaald en besproken. Het omstandigste relaas er van zijn wij aan 'n Franschen rechtsgeleerde verschuldigd, met name Jean **Bodin** of **Bodinus**, geboren te Angers in 1530, aan de pest bezweken te Laon in 1596. Zijn hoofdwerk, **Le Traité de la République**, verscheen in 1577. Hierin wordt echter niet een enkel woord van de vader-onthoofding gerept, door een ontaarden zoon te Gent voltrokken. Edoch, enkele jaren nadien, in 1586, publiceerde Bodinus een Latijnsche uitgave van zijn werk, **De Republica**, door hem zelf vertaald en met enkele nieuwe hoofdstukken verrijkt. Aan het derde boekdeel werd aldus een achtste hoofdstuk toegevoegd, dat in alle Fransche uitgaven ontbreekt. Hierin handelt Bodin over den beul en zijn werk, aan de algemeene minachting prijsgegeven: « Quod carnificis munus ubique fere gentium sordidissimum judicatur ». Enkele uitzonderingen worden dan door hem opgesomd, b.v. wanneer de naaste bloedverwant van het slachtoffer of een getuige der misdaad het oordeel van den rechter voltrekt. Zoo komt hij er toe, het geval te verhalen, vroeger door hem te Gent opgeteekend of, zooals hij zelf schrijft (het schijnt immers de moeite waard, zijn relaas hier letterlijk over te nemen): **...ut quondam Gandavi contigisse accepimus; ubi iudex patrem ac filium, ejusdem sceleris convictos ac damnatos, sortem ducere jussit, uter utrius carnifex esset; patris sors obigit, sed cum aetas ingravesceret jam sua, precibus eblandita gratia obtinuit, ut filius, aetate robustior, eo munere fungeretur. Ergo filius intrepide parentis jugulum transit: cujus impietatis ac sceleris sempiterna vestigia, quae inviti spectavimus, Gandavenses aereis statu in urbe media, et quidem publico ac patenti loco, etiamnum exstare patiuntur** »(4).

Hoe komt het, dat Bodinus tegen wil en dank dit weerzinwekkend gedenkteeken van 'n afschuwelijke misdaad — « impietatis ac sceleris sempiterna vestigia, quae inviti spectavimus » — te zien kreeg? Dit moet ons geenszins verwonderen, wijl het standbeeld op de Hoofdbrug gold als een der « zeven vreemdigheden van Ghendt » door Justus Billet in zijn kroniek met voldoening opgesomd(5), en aan alle bezoekers gretig door de Gentenaars getoond, in hunne bewuste fierheid op hunne prachtige en machtige stad, waarop keizer Karel eens zinspeelde, als hij beweerde dat hij Parijs in zijn « gant » (of « Gand » : z'n handschoen of zijn geboortestad) kon steken, en welke later door Sanderus als de « amplissima Flandrorum metropolis, ac totius paene orbis inter urbes miraculum » terecht zou geroemd worden.

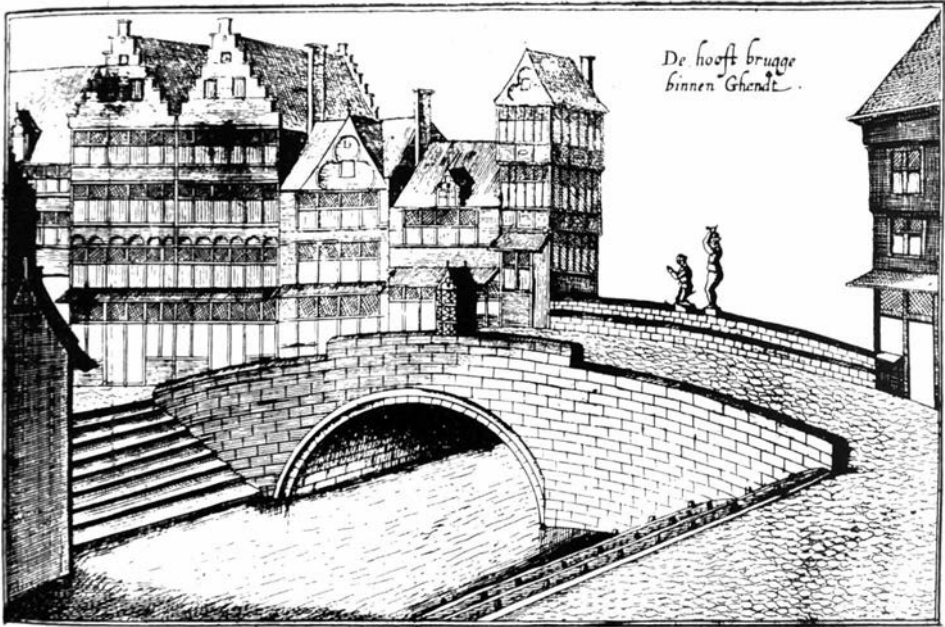
Het legendarisch verhaal, te Gent ontloken en aldaar door Bodin tusschen 1580 en 1586 opgeteekend(6), luidde toen, in zijn eerste versie, nagenoeg aldus :

Twee edellieden, vader en zoon, waren te Gent, onder graaf Lodewijk van Male, in 1371, ter dood veroordeeld. De rechter besloot den eene door den andere te laten onthoofden en de aanduiding van beul en slachtoffer aan het lot over te laten, wat wel meer gebeurde, zooals hierachter zal blijken. Het lot was den vader gunstig, doch deze, uit medelijden voor zijn jeugdigen zoon, viel den rechter te voet, verzocht en verkreeg de rol van slachtoffer en werd dan ook meedoogenloos door zijn zoon onthalsd. Ter plaatse waar dit geschiedde werd een gedenkteeken opgericht.

(4) JO. BODINI de Republica libri sex, latine ab autore redditi, multo quam antea locupletiores, bl. 361. Lyon-Parijs, 1586. In den tekst der editio princeps komt de zetfout Gandani en Gandanenses voor, verbeterd, zooals hierboven, in de uitgave van Frankfort, 1622.

(5) Corte of cleene Cronijcke van d'heer Justo BILLET, VI, fol. 947 v° (Gentsch Stadsarchief).

(6) Hierboven werd er reeds op gewezen, dat van de Gentsche legende geen spoor te vinden is in de Fransche uitgaven van Bodin's hoofdwerk, achtereenvolgens in 1577, 1579 en 1580 verschenen, waaruit men besluiten mag, dat Bodin de legende te Gent leerd kennen tusschen 1580 en 1586, vóór dat zijn Latijnsche bewerking het licht zag.

DE HOOFDBRUG TE GENT

Teekening uit SANDERUS' « Flandria Illustrata ». 1641.
Zicht met het metalen Gerechtsbeeld, naar 't Zuiden toe genomen.
Tegenover het beeld, met den achterkant naar den toeschouwer,
het « Onze Vrouwen huzeken », ook op volgende afbeelding
zichtbaar.

Het huizenblok, links van de plaat, wordt thans door de nieuwe
Visch- en Vleeschmarkt ingenomen.

Zoo luidde het verhaal, te Gent tijdens de 16^e eeuw in omloop, volgens een onbetwistbaar getuigenis. Nu rijst de dubbele vraag :

Hoe is deze legende ontstaan ?

Wat verbeeldde het gedenkteeken, dat daartoe aanleiding gaf ?

Dit beeld, om met de laatste vraag te beginnen, waarvan ons buiten zijn werkelijk bestaan op de Hoofdbrug tot in 1799 niets met volle zekerheid bekend is, had ongetwijfeld een symbolische of zinnebeeldige beteekenis : het verbeeldde, de hooge rechtsmacht van 't Gentsche schependom, het **altum dominium** of het **jus gladii**, in zijn uitoefening op de gewone executieplaats voorgesteld. We kennen echter geen ander geval, waar de scabinale rechtsmacht op deze symbolische wijze werd voorgesteld, hetgeen onze hypothese niet versterkt. Wie naar analogieën tracht, kan een andere verklaring vooruitzetten en onderstellen, dat dit beeld eens als losprijs of boeteteeken werd geplaatst door een ter dood veroordeelde, die genade verkregen had, mits een gedenkteeken op te richten : symbolische voorstelling van de door hem opgelopen doodstraf, net zooals aan begenadigde lijfstraffen werd herinnerd door de bronzen vuisten en geringelde hoofden, te Veurne en elders bewaard : verzachting en zinnebeeldige voorstelling van afgekapte hand en doorstoken lippen of tong, waaraan de veroordeelde uit rechterlijke genade was ontsnapt(7).

Wie met ons de eerste verklaring aankleeft, stelt zich nu de vraag : Is er, in de Gentsche rechtsgeschiedenis, geen bijzonder geval voorhanden, dat door zijn uitzonderlijk karakter diepen indruk op het volk gemaakt heeft en er aldus toe bijgedragen, om een legende in het leven te roepen, welke zich om het zinnebeeldig rechtsmonument der Hoofdbrug gesponnen heeft ?

Hier kan men dan een zonderling voorval aanhalen, in het **Memorieboek der stad Gent** onder het jaar 1517 opgeteekend, door Nap. De Pauw volgenderwijs samengevat :

Daar wordt in het lange verhaald hoe, in de Hoymaent 1517, de scherprechter zelve der stad, meester Clays, gevangen voor een misdaad zijnde en den (sic) barbier Clays van der Sickelen voor manslag ook ter dood veroordeeld, de schepenen aan dezès cnappe beloofden het officie zijns meesters te geven, indien hij hem 's namiddags wilde onthoofden op de Hoogbrug, hetgene hij op eed zwoer, doch uit berouw buiten de stad vluchtte, zoodat de scherprechter, mits vergiffenis en nieuwe schriftelijke aanstelling in zijn ambt hersteld, de strafuitvoering uitoefende».

Het oorzakelijk verband tusschen dit voorval en de Hoofdbrug-legende, door Nap. de Pauw vermoed en hierachter betwist, heeft hij volgenderwijs uiteengezet :

Men verstaat hoezeer deze roerende geschiedenis, te boek gesteld waarschijnlijk door een monnik van Sint-Pieters, op het einde der 16^e eeuw, en sedert dien klaarlijkend door de volksoverlevering verdorven, in de twee bronzen beelden der Hoofdbrug, waarvan de eene eenen grijzaard en de andere eenen jongen man verbeelden, en waar het opgeheven zwaard zeker door den tijd was gebroken, den vader en den schuldigen gestraften zoon deed zien, en het is hoogstwaarschijnlijk dat een onkundige hand uit het volk op de borst dezès het fransche opschrift stelde, met het jaar 1517, nevens de officieele vlaamsche verklaring der schepenen van 1371 (8).

In voetnota haalt Nap. de Pauw zijn bron aan (**Memorieboek**, II, bl. 42-43) en voegt er aan toe : « Wij hebben de officieele stuks van die twee processen hervonden en uitgeschreven, en zullen ze wel eens uitgeven ». Hiervan is bij mijn weten niets gekomen; voor de studie der Gentsche hoofdbrug-legende volstaat de degelijke en

(7) A. VAN WERVEKE, Gedenkbladen uit het leven onzer voorouders, bl. 76-77 (« Kunstwerken, door veroordeelden betaald »). Gent, 1936. — E. STRUBBE, De opstand van Jan Reingoot. Het masker en de plaat te Veurne. in Biekorf, XLIV (1938), bl. 168-178. — E. VAN KÜNSBERG, Rechtliche Volkskunde, bl. 171 en plaat XVII. Halle, 1936. — Twee prachtige afbeeldingen van « Masker, vuist en schandplaat uit de 14e en 15e eeuw, Veurne Ambacht » in Vlaanderen door de eeuwen heen, II, bl. 344 en 345. Amsterdam-Antwerpen, 1932.

(8) Dit es besouch van dien dat Pieter Boe ende Leuz sijn broeder ontcracht waren den here vor Sinte Verrilden kerke te Gent (1306), uitg. en toegelicht door Mr. Jhr. Napoléon DE PAUW, bl. 47-58. Gent, 1890. — Cf. vooral bl. 55-56.

haast volledige verhandeling, welke de vruchtbare schrijver er aan wijdde in zijn uitgebreide inleiding tot een tekstuitgave voor de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen, waarvan de langdradige titel niet eens het behandelde onderwerp laat vermoeden(8). Uit erkentelijkheid past het, op zijn dubbel relaas(9) nog eens de aandacht te vestigen en het aldus aan de vergetelheid te ontrukken. **Die Toten gehen schnell...** Hierbij dient aangeteekend, dat de schrijver zelf, een twaalfstal jaar later, aan zijn opstel heeft herinnerd, waar hij ruitelijk de dwaling erkent, door hem in zijn epigrafische interpretatie begaan(10), en door den befaamden Gentschen oudheidkundige A. van Werveke terechtgebracht(11).

Een andere hypothese op epigraphisch gebied, door Nap. de Pauw vooruitgezet, zou men wel eens door een critischen bril mogen bekijken. Volgens een oude kroniek heeft hij melding gemaakt van « zeker prente, daer figurelick staet d'executie doende den zone an zijne vadere, dat dé lemmer utvliecht ende traus in de hant blift » en van een Fransch distichon met volgenden datum : Juli Vc X.

Wijl Nap. de Pauw een oorzakelijk verband zocht tusschen het zonderling feit, in 1517 voorgevallen, en het ontstaan der legende, moest hij het jaartal 1510, in strijd hiermee, als onvolledig voorstellen en gissen, dat de laatste Romeinsche cijfers met den tijd — « vetustati obsoletae » — waren uitgesleten om te kunnen lezen : Vc XVIJ.

De hier vermelde « prente » is de nu nog bestaande schilderij van den Brugge-ling Pieter PIETERS, poorter van Gent sedert 1590. Zij werd ten jare 1608 in de Gentsche Schepenkamer opgehangen, daarna in het Oudheidkundig Museum der Stad Gent bewaard, breedvoerig beschreven in den catalogus van dit Museum(12) en nu, sinds ettelijke jaren, in de passende omgeving van de zaal der folteringen op liet Gravensteen tentoongesteld en hier, beter dan elders(13), photographisch afgebeeld, met de welwillende toelating der firma Nels, te Brussel.

Bij deze chronologische conjectuur heeft het Nap. de Pauw niet gelaten. Ook diepgaande (?) beschouwingen, zoo tendentieus als maar eenigszins mogelijk, heeft hij den lezer voorgelegd, om zijn meening aangaande 't ontstaan der legende uit en na het barbiërsincident van 1517 te staven. Dat gruwelijk onthoofden van den vader door zijn zoon past beter, beweert hij, in de 16^e dan in de 14^e eeuw, of, om

(9) De hierboven benuttigde inleiding verscheen ook afzonderlijk onder een duidelijken titel. Cf. Nap. DE PAUW, 's Gravensteen, Ste Verhildeplaats en onthoofdbrug. Gent, 1890.

(10) Cf. 't Bull. der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, X (1902), bl. 112, waar N. de Pauw verklaart : « Je n'étais point parvenu à expliquer l'inscription du ceinturon : Riple... 1371. Je l'avais cherchée à Rupelmonde. M. van Werveke a été plus perspicace : je me hâte de reconnaître qu'il a eu la main heureuse, en y retrouvant les noms des échevins de 1371 Gilles Ripegherste et Jean Borluut ».

(11) Cf. A. VAN WERVEKE, De Hoofdbrug, in 't zelfde Bull. VII (1900), bl. 212-234.

(12) H. VAN DUYSSE, Catalogue descriptif du Musée archéologique de la ville de Gand, bl. 117, nr 1895. Gent, 1886. — Het onderwerp der Gentsche legende werd tot tweemaal toe door den dichter Prudens van Duyse, vader van voormelden conservator, bezongen en door F. A. Gevaert als libretto voor zijn eerste opera benuttigd, opgevoerd te Gent in 1848. Cf. N. DE PAUW, op. laud. bl. 50, noot 3. Dank aan den heer J. VERMEULEN kan ik deze bibliographische noot nog aanvullen met het werkje van B. BLOCK, De zoon die zijn vader onthoofdt, hist. drama in vier bedrijven en vijf tafereelen. Muziek van K. MIRY. Gent, 1866.

(13) Als tekening o.a. bij SANDERUS, Flandria illustrata; in den Messenger des sciences historiques, 1839, bl. 204, en in den Inventaire archéologique de Gand, fol. 299 (10 April 1903) met een beknopte beschrijving door A. VAN WERVEKE. — Over schilderijen op stadhuizen, meer bepaaldelijk in de Schepenkamer, raadplege men de belangrijke dissertatie van Mej. U. LEDERLE, Gerechtigkeitsdarstellungen in deutschen und niederländischen Rathhäusern. Philippsburg, 1937.

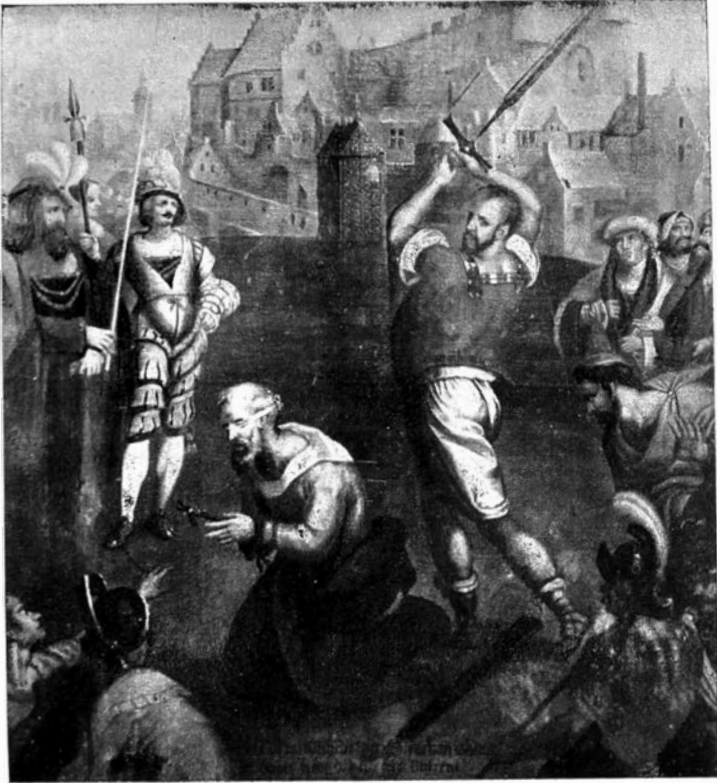
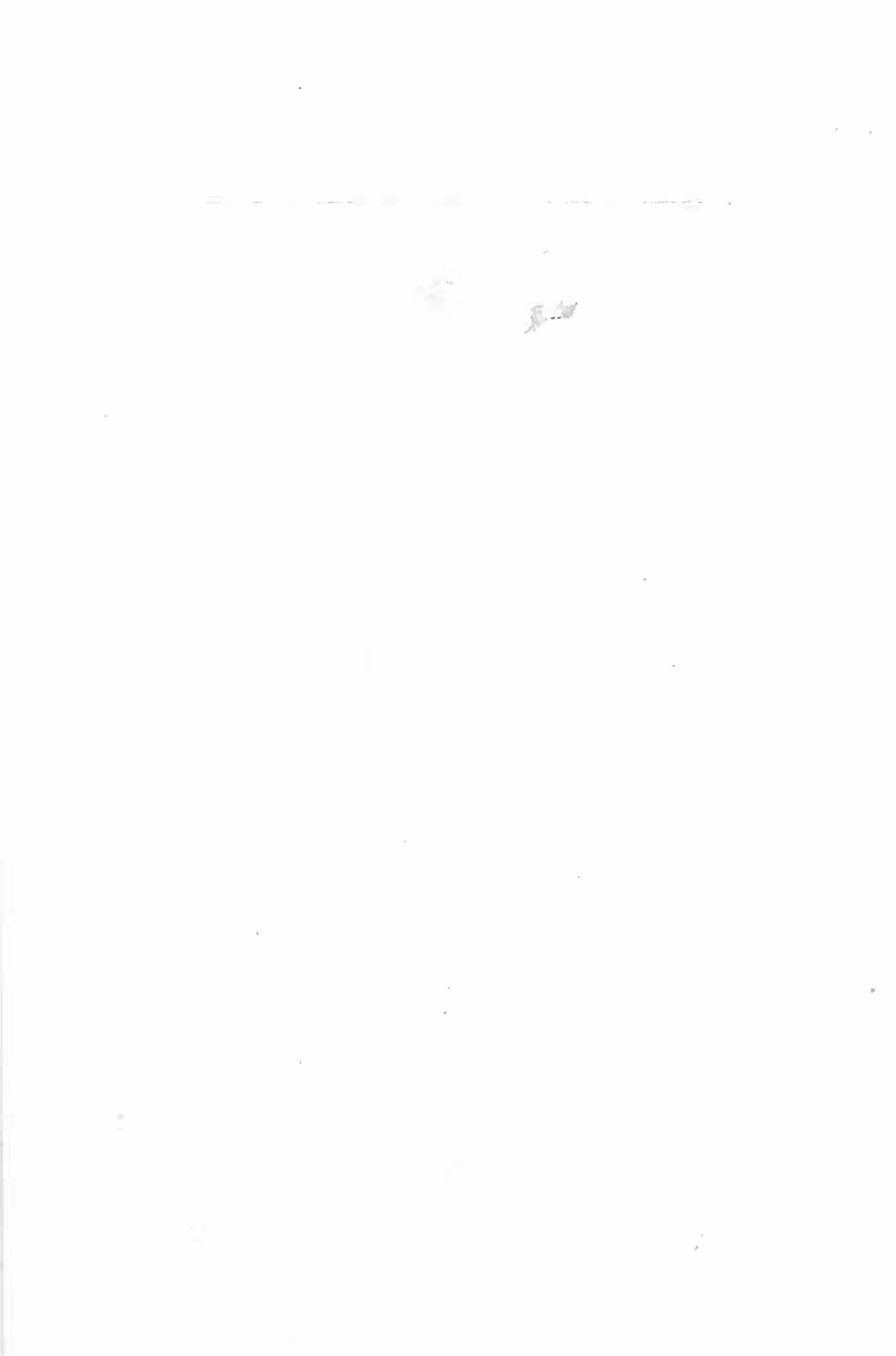

Foto Nels, Brussel.

DE VADER DOOR ZIJN ZOON ONTHOOFD

Schilderij van PIETER PIETERS, in de foltertuingenzaal van het Gravensteen te Gent opgehangen. Men merke te Noorden op de brug, het « Onze Vrouwen huzeken ». In de diepte, naast het Gravensteen, het klooster der P.P. Augustijnen.

zijn eigen woorden aan te halen : « Daarentegen waren zulke wreede uitzinningen niet in den trant der 14° eeuwse voorvallen... terwijl men (*sic*) het integendeel in de zeden der 16° eeuw was, die gekenmerkt is door het uitvinden van de doortrapste pijnen en plagen, ons uit Spanje, Italiën en Duitschland overgewaaid, gelijk Adriaan Beier getuigt voor de gewoonte, het leven te schenken onder de misdadigers aan dengene die het doodvonnis der anderen wilde uitvoeren » (14).

Hiertegen zal men toch wel mogen opmerken, dat het in 't onderhavig geval niet gaat om « doortrapte pijnen en plagen, ons uit Spanje, Italië en Duitschland overgewaaid », maar wel om het onthoofden met het zwaard, een der oudste en eenvoudigste doodstraffen, overal in zwang, zonder « overwaaiing », tevens de minst vernederende, en daarom den adel voorbehouden (15).

Wat het terechtstellen van een veroordeelde door den andere betreft, dit stamt uit den tijd, dat er nog geen beulen of « scherprechters » (volgens hun officieele benaming) bestonden, en de strafvoltrekking door de gemeente geschiedde, in 't steenigen b.v., ofwel door den enkeling, bloedverwant, medeplichtige of iemand, door den rechter aangeduid. Met Grimm mogen wij er aan herinneren, dat het beulsambt « ursprünglich nicht das Amt bestimmter Leute » was (16).

Dat het « lot » hierbij meer dan eens een beslissende rol heeft gespeeld, zal niemand verwonderen die weet, door ontelbare voorbeelden, aan de Bijbelsche of profane geschiedenis ontleend, of uit den sagenschat geput, welke overgrootte rol het lot heeft gespeeld en in hoeveel min of meer belangrijke aangelegenheden, tot een Apostelbenoeming toe, de beslissing aan het « lot », als een soort godsoordeel, werd overgelaten (17).

Enkele aanhalingen, buiten de gevallen door Bodin opgesomd, zullen dit, van de 13e eeuw af, verduidelijken.

LIVRE ROISIN, IX. On demande au pied de l'échafaud si quelque parent du mort veut venir pour trancher la tête au meurtrier. S'il s'en présente un, vous lui laisserez faire cette exécution; dans le cas contraire, vous la ferez faire vous-même (18).

Im Jahre 1508 verurteilte die Bürgerschaft von Erfurt ihren Bürgermeister Heinrich Kelner für seine Misswirtschaft zum Tode... Da des Rats Scharfrichter mit den Patriziern entwichen war, henkte den Bürgermeister ein Dieb... um 13 Gulden Handgeld (19).

A^o 1436 Leodienses... invenerunt 31 latrones... Et magister Alexander de Seranio, cum non haberet qui vellet eos suspendere, dixit illis : Quicumque ex vobis velit socios suos

(14) N. DE PAUW, op laud., bl. 58. Waar hij elders steeds rechtstreeks naar de bronnen verwijst, geeft hij, voor 't citaat A. Beier, als referentie (noot 4): « Musée des Familles, Paris 1833-34, p. 30 ». Bedoeld werd een werk van den Duitsche rechtsgeleerde Adriaan BEIER (1634-1712), *Opus de eo quod circa carnifices et excoriatores jussum est*, 1702, niet eens vermeld in DAHLMANN-WAITZ, *Quellenkunde der Deutschen Geschichte*. Leipzig, 1912 (8e uitg.).

(15) In de 4^e eeuw reeds schreef LACTANTIUS, *De mortibus persecutorum*, XXII, dat de halsrichting met het zwaard aan enkele veroordeelden als een gunst werd toegestaan: « In curia poena capitis et animadversio gladii admodum paucis quasi beneficium deferebatur, qui ob merita vetera impetraverant bonam mortem. » Cf. MIGNE, *Patrologia Latina*, VII, kol. 230.

(16) Cf. J. GRIMM, *Deutsche Rechtsaltertümer*. II, bl. 526. Leipzig, 1922 (4^e uitg.).

(17) Cf. 't prachtig artikel « Los, losen » in H. BÄCHTOLD-STÄUBLI, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, V, kol. 1351-86. Berlijn-Leipzig, 1932-1933. Reeds in 't eerste der door hem behandelde thema's speelt het lot een rol, volgens M. DE MEYER, *Vlaamsche Sprookjesthema's*, bl. 20. Leuven, 1941. — Interessant, voor taalkundigen vooral, is wat over de aloude loting « bei den Germanen uralte » medegedeeld wordt door H. WESCHE, *Der althochdeutsche Wortschatz im Gebiete des Zaubers und der Weissagung*, bl. 74-81. Halle (Saale), 1940. [Untersuchungen zur Geschichte der deutschen Sprache, I]. — Zie nog J. HUIZINGA, *Homo ludens*. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur, bl. 115 vlg. (« Lotsorakel »). Haarlem, 1938.

(18) *Livre Roisin* (van Rijsel), uitg. door BRUN-LEVAINNE, bl. 118. Rijsel-Parijs, 1842.

(19) A. KELLER, *Der Scharfrichter in der deutschen Vergangenheit*, bl. 78, Bonn-Leipzig, 1921.

suspendere, promitto sibi per fidem meam quod ipse non suspendatur. Aliis trepidantibus, frater Robertus de ordine Minorum, presbyter ipsorum, manibus suis suspendit omnes (20).

Zween Soldaten stahlen eine Kuh und wurden ohne Kriegsricht durch ihren General zum Tode verurtheilt. Doch kam es letztlich dahin, dass sie mit einander spielen möchten, welcher unter ihnen hangen solte. Da geschah es, dass der, so die Kuh gemauset, sich frey gespielet, der Unschuldige aber an einen Baum geknüpft ward (21).

Den 29^d October 1568 werden drie raadslieden van Zoutleeuw door Alva ter dood veroordeeld, om levensmiddelen aan den vijand geleverd te hebben. Hun biechtvader smeekte om genade. Het antwoord van Alva luidde: « Et tamen oportet justiciam facere. Suspendatur unus ». Itaque tres ad arborem sunt deducti et, facta sorte, suspensus est Joannes van Eertryck (22).

Item den 23^d Februari 1792 isser een justitie geweest in het Lovensbroeck van drij soldaten van het regiment van Brincken. Sij moesten werpen wie dat stierf van hun drij. Den eersten werpt 3, den tweeden 4 en den derden 1, bedroefden werp. Het was eenen jongelingh van 23 jaeren, en trock alle jaren 500 guldens van sijn ouders. Dit weet ick van mijnheer Coller, offisier van hetselve regiment. Hij is ter plaetse begraven (23).

Om aan te toonen, hoe vroegere toestanden ergens bleven voortbestaan, wil ik hier nog aanhalen, wat een Fransch historicus over het beulsambt in 't Zuiden van Frankrijk, vóór de Fransche omwenteling, heeft medegedeeld :

« La région du Midi était moins favorisée sous ce rapport : les villes qui voulaient s'offrir le luxe d'un maître des hautes œuvres commissionnaient ordinairement un condamné chargé d'exécuter les autres (24).

Sapienti sat... Tegen Nap. de Pauw's opvatting in, waardoor men zich nog allicht laat beïnvloeden, zooals uit eigen ondervinding is gebleken(25), durf ik nu te beweren, dat er geen oorzakelijk verband te bespeuren valt tusschen 't gedenkteeken der Hoofdbrug, uit de eerste jaren der 14^e eeuw, en het barbiersincident van 1517. Dit kan een bewijsvoering **per absurdum** onweerlegbaar aantonen. Immers, om de Pauw's hypothese bij te treden, moet men vooreerst kunnen bewijzen of beweren durven, dat het raadselachtige gedenkteeken twee eeuwen lang op de Hoofdbrug heeft gestaan, zonder den minsten invloed op de volksverbeelding uit te oefenen; dat het barbiersincident van 1517 plots deze verbeelding in werking bracht, waardoor dan een legende om dat beeld werd gesponnen, alhoewel het geen rechtstreeks verband vertoonde met het voorgevallen feit; eindelijk, dat deze legende nooit te Gent zou ontstaan zijn, moest er die « oorzakelijke » gebeurtenis niet zijn voorgevallen, wat toch wel niemand zal durven te beamen.

We meenen dus te mogen bevestigen, dat de legende van den vader door zijn zoon onthoofd uit het misbegrepen dubbelbeeld, waarvan 't volk de symbolische beteekenis niet vermoedde, in de volksverbeelding is ontstaan, waarschijnlijk in den loop der 15^e eeuw, zonder eenig oorzakelijk verband met het barbiersincident uit 1517, en dat ze in de volksoverlevering bleef voortleven, zoolang het beeld op de Hoofdbrug staan bleef en de legende « concretiseerde ».

Zoo luidde, in haar geheel, de oorspronkelijke versie der Hoofdbruglegende, net

(20) Chronique d'Adrien d'Oudenbosch, uitg. door C. DE BORMAN, I, bl. 17. Luik, 1902.

(21) Jacobi DöPLERI. Theatrum poenarum, suppliciorum et executionum criminalium, oder Schauplatz der Leibes- und Lebensstraffen, II, bl. 622. Leipzig, 1697.

(22) Joannis MOLANI Historiae Lovaniensium libri XIV, edid. P. F. X. DE RAM, II, bl. 818. Brussel, 1861.

(23) Kroniikje J. B. Hous, I (1780-1797), bl. 4. (Abdij van Park, bij Leuven). Cf. L. GOEMANS, Een onuitgegeven Leuvense kroniek van 1792 tot 1829, in het Gedenkboek A. Vermeulen, bl. 387-392. Brugge, 1932.

(24) G. LENÔTRE. La Guillotine et les exécuteurs des arrêts criminels pendant la Révolution, blz. 9, Pariis. 1932.

(25) Cf. J. GESSLER. A propos de la source flamande du El Verdugo de Balzac, in de Leuvense Bijdragen, XIX (1927), bl. 93-97.

zoals een fabel zonder zedenleer. Dat zij nu, daarna, met een moreel bijvoegsel werd opgesmukt, mag ons geenszins verwonderen, want dit ligt in den natuurlijken werkring van den volksgeest, welke geen onbestraft kwaad dulden kan. Zoo zal, in twee achtereenvolgende stadia, waarvan nauwkeurige tijdsbepaling onmogelijk is, eerst het euvel verijdeld worden; daarna zal de onwaardige zoon, om zijn afschuwelijk voornemen, een welverdiende straf ondergaan.

Van de gemoraliseerde legende, in haar eerste stadium, hebben we schriftelijke en plastische getuigenissen, waarvan de oudste door Cornelis Gailliard vóór 1563 werd opgeteekend en door Nap. de Pauw volgenderwijs medegedeeld :

Memorie. Up de Hoochbrugghe, daer den zone den vader onthoofd, bij Ste Pharaïlden plaetse, up dander zide van de brugghe, noort staende een metaelen Onze Vrouwe in een huseken, is ghescreven op den metalen man tnaervolghende... (26).

Als plastisch-epigraphische getuigenis hebben we 't zeldzame tafereel, door Pieter Pieters geschilderd en in de Gentsche Schepenkamer opgehangen, met twee opschriften, waarvan het eene de symbolische beteekenis van het gendenkteken verduidelijkt(27), terwijl 't andere het wonderbaar voorval aldus beschrijft :

**Ae Gandt le enfant fraepe sae Père se taete dessus
Mais se Heppe rompe, si grace de Dieu (28).**

Op het schilderij, en ook op de reproductie, den lezer hier aangeboden, bemerkt men duidelijk, hoe de kling uit het gevest is losgeraakt en aldus de wraakroepende slag verijdeld wordt door een bovenmenselijke tusschenkomst, waarop Sanderus voor het eerst den nadruk legt, zooals blijkt uit het slot van volgend uittreksel over de eerste brug, door hem beschreven in het uitgebreid hoofdstuk, aan Gent gewijd :

...vernaculo sermone de Hooftbrugghe vocatur, quod istic civibus id promeritis cervix praecidi solet; eum perantiquum esse, et ante saecula aliquot stratum, gemina illa imposita statua satis declarat, in quarum altera, quae filium caput patri amputare volentem exhibet, et in cujus manu (quod non sine numine Divûm evenisse Gandavi creditur) ensis subito ruptus est... (29).

Eene haast onbeduidende variante in den moralizeerenden aangroei der legende willen we hier nog vermelden, en **attendant mieux**, namelijk het in stukken vliegen van het beulzwaard, waarvan tot nog toe de kling uit het gevest mirakuleus was ontworcht(30). Nu breekt het zwaard in stukken, welke voor de voeten der rechters neervallen en welhaast tot een nieuwe ontwikkeling der legende, straks te vermelden, aanleiding geven. Deze variante werd door den Gentschen Augustijner monnik Ignatius DYCKERUS dichterlijk voorgesteld, in zijn geestelijke gezangen, in 1646 te Keulen verschenen, vijf jaar na Sanderus' **Flandria illustrata**, toevallig daar ook verschenen.

(26) N. DE PAUW, op laud., bl. 51-52.

(27) Dits de wettelichede der stede van Ghend :

De boets hem die hier es omtrent.

(28) Cf. H. VAN DUYSE, Catal. descriptif, bl. 117; N. DE PAUW, op. laud., bl. 58; A. VAN WERVEKE, in Invent. archéol. de Gand, 10 April 1903.

(29) A. SANDERUS, Flandria illustrata, I, bl. 149. Keulen, 1641. — De geleerde schrijver rept met geen enkel woord van het kapelleke dat tegenover het gendenkteken stond. Hier was het, dat de ter dood veroordeelde knielde voor het Kruis en een laatste gebed stortte, alvorens zijn straf te ondergaan. — Niemand heeft er ooit aan gedacht, dezen passus met de later verschenen Nederlandsche vertaling te vergelijken. Hoe interessant deze vergelijking is voor de evolutie der legende, zal hierachter blijken.

(30) Op 7 October 1935 conferencieerde te Antwerpen A. LEYSENS, wapenkundige, over Zes eeuwen degen en degengebruik. Het lezen overwaard, ook uit technisch oogpunt, is de beknopte samenvatting in Vijf en twintig jaren bestaan van Antwerpen's Oudheidkundige Kring, bl. 90-92. Antwerpen, 1935. — Over de beulzwaarden en hun opschriften, cf. J. GESSLER, Notes critiques d'épigraphie (V: « Inscription sur glaives de justice ») in het Bull. de l'Académie roy. d'Archéologie, 1928, bl. 105-125; L. LIEVEVROUW-COOPMAN, op. cit., bl. 36 van den overdruk.

Wijl het boekje van den monnik-dichter nu tamelijk zeldzaam is, alhoewel het drie uitgaven beleefde, schein het mij de moeite waard, zijne verzen hier nog eens over te drukken.

Uit DYCKERUS' *Epigramm. Sacror. liber III.*

XCII

Filius eodem quo pater crimine Gandavi alligatus spe, vitae vices carnificis contra patrem suscepit: sed inter feriendum a capulo gladius resiliens parricidium impediit.

Carcere dum pater et natus cohibentur eodem,
Et manicis iisdem compedibusque sedent,
Poenaeque damnatis compar cervicibus instat,
(Fecerat una pari crimine poena reos)
Solaque restaret feriendi colla voluntas,
Qui gladium vellet stringere, nemo fuit.
Quisque feram jussus renuit vibrare securim:
Infami culpa vilior ensis erat.
Ipse suum carcer, quamvis despectus, honorem
Erubuit probro commaculare novo.
Quosque minus, patrasse nefas infame pudebat,
Turpiaque admissio crimine vincla pati.
Jam vitae puduit pro libertate bipennem
Sumere, et in meritos vertere tela reos.
Ipse etiam genitor ferro submittere collum,
Ultimaque a saevo maluit ense pati,
Sanguine quam nati dextram violare paternam
Non potuit patris non meminisse pater.
Exuerat vitae studio sed viscera natus
Quam cito natorum in sanguine friget amor.
Ocyus hic ferrum, sibi soli infame, prehendit,
Ut licuit vitam extendere morte Patris:
Atque truci collum messurus cuspide, librat
Saevus inhumana tela cruenta manu.
Res nova, duritie nostra mitescere ferrum
Coepit et ingenium dissimularé chalybs;
Crystallique modo in partes hinc inde recedens
Corruit attonitos Judicis ante pedes.
Ne feritas humana nimis crudesceret, ense
Quis capulo refugum dissiliisse neget. (31)

Door het in stukken vliegen van 't beulzwaard ontstond een laatste episode in de volksverbeelding, wijl die stukken, in plaats van voor 's rechters voeten neer te vallen, nu bij den als beul optredenden zoon terecht kwamen om hem doodelijk te treffen en hem aldus voor zijn afgrijselijk voornemen te straffen. Deze laatste ontwikkeling der legende is naar analogie met enkele bekende martelaarsscenen ontstaan. Zoo b.v. in de martelie van de HH. Crispinus en Crispinianus, waar de priemen, onder de nagels der martelaren geplaat, in de oogen der beulen terugkaatsen, zooals op het prachtig schilderij van Ambrosius Francken den Oude, nu in het Museum te Antwerpen, op indrukwekkende wijze staat afgebeeld.

Het oudste getuigenis van deze laatste ontwikkeling der legende treffen wij aan in Sanderus' *Verheerlijkt Vlaend're*, Nederlandsche vertaling van 's mans beroemde *Flandria illustrata*, haast een eeuw later gedrukt. Daar lezen we nu voor het eerst dat, toen de zoon zijnen vader het hoofd wilde afslaan, « zijn zwaard, zoo als hij de

(31) R. P. Ignatii DYCKERI. *Epigrammatum sacrorum libri III*, bl. 143. Keulen, 1646 (3^e uitgave, 1652). — De Amerikaansche geleerde H. Krappe (cf. infra) heeft het gedicht laten afdrukken zonder onderscheid tusschen hexa- en pentameter van het distichon.

hand ophefte, op een mirakuleuze wijs brak, en dien snooden Beul zelf om het leven bracht »(32).

In een moderne uitgave van Marcus van Vaernewyck's **Historie van Belgis** (Gent, 1829) treft men hieromtrent een belangrijke noot aan, welke wij gedeeltelijk overnemen :

...Dien zeldzamen voorval gebeurde in het jaar 1371, onder het voorschependom van jonkheeren Jan Willernaert en Jacob van Raveschoot. Den zoon, dus wordt verhaelt, zijnen vader, die voor eenige misdaed moest sterven, zelve het hoofd willende afslaan, zag schielijk, zoo als hij zijne hand ophefte, zijn zweerd breken en deszelfs punt in zijn lichaem schieten, waar door hij seffens den geest gaf..

Herinneren we er eindelijk nog aan, dat J. W. WOLF de legende met haar laatste episode uit een Gentsche bron(33) in zijn Nederlandsch Sagenboek heeft opgeteekend. Een laatste citaat moge hiervan getuigen.

...Anfangs erklärten beide, es sei ihnen unmöglich, um solchen Preis ihr Leben zu erkaufen, doch beredete endlich der Vater den Sohn, in den Vorschlag einzugehen, und dieser meldete seine Einwilligung dem Grafen. Kaum aber hatte der unnatürliche Henker das Schwert erhoben, da sank es gebrochen zu seinen Füßen, und er selbst stürzte, von einer tödtlichen Wunde getroffen, gleichfalls hin (34).

Vergelijkt men deze laatste versie met de oudste, dan kan men den weg berekenen, door de volksverbeelding afgelegd. Het **sortem mittere** of « loten » is weliswaar in den loop der tijden verdwenen, waardoor de legende van een middel-eeuwsche tint wordt beroofd en de schuld verzacht van den zoon, die slechts op aandringen van zijn vader het bloedig voorstel aanneemt, maar het mirakuleus-moralizeerend element is er in twee stadia bijgevolchten : eerst valt de ontwrichte kling voor de voeten van den rechter; daarna vliegt het zwaard in stukken, welke eindelijk in de 18^e eeuw en later, den zoon voor zijn barbaarsch voornemen doodelijk zullen straffen. Met deze ongemeene en verstrekkende evolutie wisselt dan ook, op wonderbare wijze, het lot der hoofdpersonages : in de oudste versie wordt de vader daadwerkelijk door zijn zoon geveld; in de volgende stadia blijft de vader ongedeerd maar moet de zoon, ten slotte, er het leven bij inschieten.

Het is, jammer genoeg, niet mogelijk, chronologische mijlpalen te planten in deze evolutie : men moet zich tot enkele vage aanduidingen beperken. Onnoodig is het echter, met Nap. de Pauw aan te nemen, dat de moralizeerende versie slechts ontstaan is, nadat het zwaard van het gedenkteeken door den tijd was gebroken. **Post hoc, ergo propter hoc**, meent hij; maar de eerste voorstelling van het mirakuleus feit, waarbij het zwaard niet gebroken, maar de geheele kling aan 't gevest ontruikt, zooals literair en plastisch betuigd, verzet zich tegen deze nuttelooze hypothese.

Voor ons dagteekent heel waarschijnlijk de oorspronkelijke legende reeds uit de 15^e eeuw, en de bijkomstige episodien plaatsen we aldus : het vallend zwaard in de 16^e; 't in stukken vliegen in de 17^e, en de doodelijke straf van 't wraakroepend voornemen in de 18^e eeuw, wijl voor het eerst in 1735 opgeteekend.

Ten slotte moge er nog op gewezen worden, dat onze legende de inspiratiebron is geweest — rechtstreeks of langs Boëtin om — van BALZAC, waar deze grootmeester van den Franschen roman in een boeiende novelle een beulsgeschiedenis verhaalt, nauw verwant met de Gentsche legende, maar door hem naar Spanje verplaatst. Op dit verwantschap heeft een Amerikaansch geleerde, over lokale gegevens door Prof. De Keyser ingelicht, voor het eerst gewezen in een belangwekkend opstel,

(32) A. SANDERUS, *Verheerlijkt Vlaandre*, I, bl. 128. Leyden-Rotterdam's Gra-
venhage, 1735.

(33) Waarschijnlijk uit J. J. STEYAERT, *Beschrijving der stad Gent...* Gent, 1838.

(34) J. W. WOLF, *Niederländische Sagen*, bl. 147. Leipzig, 1843.

waarnaar we korthedshalve ons vergenoegen te verwijzen, om onverwijld tot ons besluit over te gaan⁽³⁵⁾.

De hier besproken beelden bleven tot 1799 op de Hoofdbrug staan, toen werden ze door de Franschen weggenomen en, heel waarschijnlijk, gesmolten. Zoo verhaalt o.a. Nap. de Pauw, volgens **den nieuwen Gregoriaenschen Almanack**, te Gent in 1801 verschenen. Met den befaamden jurist en vruchtbaren schrijver besluiten we aldus :

« De sage en het mirakel des **Gentschen Vaderbeuls** moeten dus (jammer genoeg !) gelijk zooveel andere, voor de waarheid en de gezonde rede verdwijnen, en in de twee koperen figuren die ten jare 1371 op de Hoofdbrug geplaatst werden⁽³⁶⁾, dient alleenlijk de bestatiging (**sic**) van de rechtsmacht der Gentsche gemeente gezocht te worden ».

Wat den oorsprong en de evolutie der legende betreft, kan en mag men veilig aannemen, tegen voormelden schrijver in, dat zij, zooals menig andere, uit het door 't volk misbegrepen beeld in den volksgeest is ontstaan, waarschijnlijk in den loop der 15^e eeuw, vóór het zonderlinge feit, te Gent in 1517 voorgevallen, en waaraan niets toelaat den oorsprong der legende toe te schrijven. Wat het mirakel betreft, dit is een later bijvoegsel, misschien door een zedenprediker verzonnen of aangedikt, en daarna in woord en schrift, door schilder en kroniekschrijver, ja zelfs in Latijnsche verzen verheerlijkt.

Zoo ontstond, evolueerde en verdween met 'en na het beeld, dat er aanleiding toe gegeven had, de Gentsche legende van den Zoon, die zijn Vader wilde onthoofden. Dit aan te toonen was het bescheiden doel van dit opstel.

Leuven.

J. Gessler.

(35) Cf. H. KRAPPE, *La source flamande du conte El Verdugo d'Honoré de Balzac*, in de *Leuvensche Bijdragen*, XIX (1927), bl. 29-35. — Men leze aldaar de beknopte samenvatting van Balzac's novelle en 't besluit van den schrijver : « Il y a en somme peu de doute que c'est en effet la légende flamande qui est à la base du récit de Balzac. Il est pourtant malaisé de fixer une version définitive qu'il aurait connue plutôt qu'une autre. Il en existait sans doute des textes français dont je n'ai pas connaissance ». Of van een Franschman, met name Bodin, zal den lezer nu wel hieraan toevoegen.

(36) In 1371, naar aanleiding van een bijzonder voorval of bij gelegenheid van de werken, 't vorig jaar aan de Hoofdbrug voltrokken, volgens N. DE PAUW, *op. cit.*, Inleiding, bl. 47.

GALERIJ VAN GENTSCHE TYPEN.

Zoo pas kwam van de pers onze extra-uitgave EM. ANDELHOF. *Galerij van Gentsche Typen*. Een prachtig boekdeel van 216 bl. met portret van den schrijver en 18 illustraties, portretten van de beschreven Gentsche Typen. — Prijs: 28 fr. — Gunstprijz voor onze leden 25 fr. + 2 fr. verzendingskosten.

Het wordt een suksesboek ! Acht dagen na het verschijnen waren reeds 150 exemplaren verkocht. Inschrijven bij overschrijving op postchecknummer van onzen Penningmeester 111.318. Cl. Trefois, St. Amandsberg, of te bestellen bij onzen Sekretaris L. Verlodt, Zalmstraat, 69, Gent.

JAARBOEK VAN DE « FONTEYNE ».

Door de Fonteyne, het Souverein Gilde der Rhetorica van België, wordt een jaarboek uitgegeven dat tot doel heeft den Rederijker beter te leeren kennen.

Vermits dit boek de Folkloristen zal aanbelangen, zal door het bestuur der Fonteyne aan onze leden een nummer overgemaakt worden mits storting der som van 20 fr. op postcheckrekening der « Souvereine kamer van Rhetorica De Fonteyne te Gent » nr 3017.10.

De Gentenaars en de Processie van Doornik.

De beroemde processie van Doornik, die ieder jaar op den dag der H. Kruisverheffing (14 September) uitging, was in eenige mate een Gentsche processie, daar de stad Gent op officieele wijze daaraan deel nam en de tweede der drie stoeten gansch door de Gentenaars in beslag genomen was(1).

Die processie dagteekende van het einde der XIe eeuw en herinnerde aan een hevige pestziekte die in 't jaar 1090 de geheele streek teisterde, maar verdween dank aan de tusschenkomst van de H. Maagd(2). Gansch de middeleeuwen door, en zelfs later, kende de ommevang van Doornik den grootsten bijval. Hij lokte ontzaglijk veel volk(3): men kwam er vooral van Vlaanderen, van Artesië, van Henegouwen en van Brabant(4). De bedevaartgangers van Vlaanderen waren de talrijkste(5). Dit is echter goed te begrijpen: het ruimste deel van het graafschap — en namelijk de grootste steden, Gent en Brugge — was in het bisdom Doornik gelegen(6) en de hoofdkerk van Doornik, aan de H. Maagd gewijd, was dus tot in 1555 de eenige kathedrale kerk voor vele Vlamingen. Doornik was tevens voor hen een zeer bezochte bedevaartplaats(7): het beeld van Maria, « Notre-Dame flamande », in de hoofdkerk bewaard, was in groote eer in Vlaanderen en ieder jaar, tijdens de processie, zond de graaf haar een nieuw kleed(8). De ommevang van Doornik was zoo vermaard bij het Vlaamsche volk dat hij als datum in de bescheiden gebruikt werd: zoo werd zeker scheidsgerecht tusschen den burggraaf van Gent en de St. Baafsabdij uitgesproken « in 't jaer ons Heeren doe men screef twaelf honderd vier ende negentig, **up sondach voer den ommevang te Dornike** » (13 September 1294)(9).

Dat nu in Vlaanderen de stad Gent een bijzondere voorkeur voor die Doorniksche processie getoond heeft, zoo dat het de eenige Vlaamsche stad was die op officieele wijze daaraan deel nam, laat zich verklaren door het feit dat het nauwere economische betrekkingen met Doornik onderhield dan de andere steden van het graafschap(10).

(1) A. CAUCHIE, *La grande procession de Tournai. Notice historique publiée à l'occasion du huitième centenaire de la procession*, (Leuven-Parijs, 1892, in-8°), bl. 24 en volg.

(2) Over de oorsprong van de processie, zie CAUCHIE, op. cit., bl. 9 en volg.

(3) *Ibid.*, bl. 14.

(4) *Ibid.*, bl. 16 en volg.; bewijsstukken, nrs 14 en 22.

(5) Zestien van de dertig uitgenoodigde steden waren in Vlaanderen gelegen (*Ibid.*, bl. 16).

(6) Zooals men weet, behoorde het graafschap Vlaanderen tot in 1555 (schepping der nieuwe bisdommen door Filips II), tot de bisdommen Doornik, Kamerijk, Terwaan en Utrecht. De bisschoppelijke zetels waren dus allen buiten het graafschap gelegen.

(7) Doornik was een der rechterlijke bedevaarten van de stad Gent. (J. B. CANNAERT, *Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaanderen*, bl. 251).

(8) Het beeld werd bewaard in een kruisbeukkapel die nu nog de naam draagt van « Chapelle de Notre-Dame flamande » (J. WARICHEZ, *La Cathédrale de Tournai et son chapitre*, bl. 129, 289, 306). Over dit kleed, soms verward met de kap door de Gentenaars geschonken (A. CAUCHIE, op. cit., bl. 29-30), zie E. DE BUSSCHER, *Recherches sur les peintres gantois des XIVe et XVe siècles*, bl. 135-136, nota's; en F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd tot heden*, bl. 102, nota 1.

(9) Rijksarchief te Gent. Bisdom van Gent, nr 1 (Cartularium van St. Baafs), fol. 120. Zie ook CAUCHIE, op. cit., bewijsstukken, nrs 1, 2, 3, 8.

(10) Het grootste gedeelte van het koren te Gent gebruikt kwam van Artesië en werd vervoerd langs de Schelde, wat allerlei betrekkingen met Doornik teweegbracht. (G. BIGWOOD, *Gand et la circulation des grains en Flandre, du XIVe au XVIIIe siècle* (Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgesch., IV, 1906, bl. 446 en volg.). Men denke ook aan het feit dat de Doornikers het waterregiem van den stroom beheerschten, wat de Gentenaars niet onverschillig kon laten. (Zie daarover V. VAN DER HAEGHEN, *Inventaire des archives de la ville de Gand*, bl. 14 en P. VAN DUYSSE en E. DE BUSSCHER, *Inventaire analytique des chartes et documents de la ville de Gand*, nrs 1186, 1191, 1202, 1438, 2087). De aankoop door Gentenaars van Doornikschen steen, sedert de XIIe eeuw en

Die Gentsche deelneming mag ook beschouwd worden als een der vele manifestaties van de Mariavereering te Gent: alhoewel die processie, in de XIVe eeuw, een vrij algemeen karakter bezat(11), was het toch ter eere van de H. Maagd dat de bedevaartgangers gedurende die dagen naar Doornik gingen. Het ronddragen van de O. L. V. fierter vormde het voornaamste aantrekkingspunt(12), zoo dat men kan zeggen dat de processie waarlijk uitging ter eere van de H. Maagd. Het is wel zoo dat de Gentenaars de zaak verstonden en het is altijd onder den naam van « Onser Vrouwen feeste te Dornicke » dat die betooging in de Gentsche bronnen bekend staat(13).

Een officieele afvaardiging door de stad Gent gezonden ging dus naar Doornik om den O. L. V. fierter te dragen, en daar die vertegenwoordigers van de machtige stad met leege handen niet mochten aankomen, werd aan O. L. V. een kap geschonken, die gedurende de processie boven den fierter geplaatst werd. In 1323, gaan de schepenen — en dit is een voorbeeld naast menig ander — « ten ommegeange omme Onser Vrouwen fiertre van Doornicke omme te dragene met onsen lieden van Ghend »(14) en het opschrift der uitgaven in de stadsrekeningen verklaart het breedvoerig: « Uutghevene van Onser Vrouwen feeste te Dornicke, doe men de cappe daer presenteerde ende Onser Vrouwen fierter ommedrouch »(15).

Wanneer nu is men daarmee begonnen? Kanunnik Cauchie(16) denkt dat de Gentenaars van den beginne af, dus sedert het einde der XIe eeuw, naar Doornik gegaan zijn. Men kan weliswaar aannemen dat deze bedevaart zeer hoog opklimt, maar dan slechts voor wat de Gentenaars als private personen aangaat. De officieele delegatie en het schenken van de kap zijn niet ouder dan de eerste helft der XIVe eeuw, en stipter nog, dan 1321. In de oudstbewaarde rekening van de stad, die van 1314, ziet men dat de schepenen zich beperkten een aalmoes van 30 ponden te geven, waarschijnlijk aan de lieden, die in gilden vereenigd, naar Doornik verrokken(17). In 1316(18) heeft men een stap vooruit gedaan: de stad zendt naar den ommegeang zekere schepenknappen belast met het schenken van de vier groote kaarsen, die later ieder jaar ook in den ommegeang zullen gedragen worden(19). Eindelijk, in 1321(20), vindt men voor de eerste maal melding van de officieele afvaardiging en van de beruchte kap(21). Het is dus wel in het jaar 1321 — of een beetje vroeger, daar de rekeningen van 1317 tot 1320 verloren geraakt zijn — dat men naar Doornik ging met een kap, op de kosten van de stad.

vroeger, moest ook buitengewoon belangrijk zijn, zonder te spreken van den bouwkundigen invloed van Doornik, zoo opvallend in de St. Nikolaaskerk en het Stapelhuis van Gent (Cfr. P. ROLLAND, *L'expansion tournaisienne aux XIe et XIIe siècles. Art et commerce de la pierre.* (An. de l'Acad. roy. d'archéol. de Belg., LXXII, 1924).

(11) Allerhande relikwieën, namelijk die van het H. Kruis, en de fierter van O. L. V., verwekten de vroomheid der toeschouwers (A. CAUCHIE, *Op. cit.*, bl. 40).

(12) Te Doornik zelf was er een bijzondere gilde aan de H. Maagd gewijd, de « Damoiseaux de la Confrérie de Nostre-Dame », die gesticht was om den fierter in de processie te dragen (*Ibid.*, bl. 30).

(13) De afzonderlijke rubriek der uitgaven van de processie luidt als volgt in de stadsrekeningen: « Dit es de cost van Onser Vrouwen feeste te Dornicke » of « Dit es uteghegheven van Onser Vrouwen feeste te Dornicke » (J. VUYLSTEKE, *Gentsche stads- en baljuwsrekeningen*, bl. 328; *ID.*, *Rekeningen der stad Gent. Tdv. Philips van Artevelde*, bl. 18).

(14) *ID.*, *Gentsche stads- en baljuwsreken.*, bl. 329.

(15) Zie b.v. het uittreksel van de stadsrekening van 1466 uitgegeven door J. B. CANNAERT, *op. cit.*, bl. 398.

(16) *Op. cit.*, bl. 26.

(17) J. VUYLSTEKE, *Gentsche stads- en baljuwsreken.*, bl. 83.

(18) De rekening van 1315 is niet bewaard gebleven.

(19) « Item van 4 standarden die men gaf tOnser Vrouwen feeste te Doornicke ten ommegeange... » (J. VUYLSTEKE, *op. cit.*, bl. 126). Door het woord « standarden » bedoelt men hier kaarsen (zie verder).

(20) De rekeningen van 1317 tot 1320 bestaan niet meer.

(21) J. VUYLSTEKE, *op. cit.*, bl. 158.

Dit geschiedde dan, van 1321 af, ieder jaar. Niets is veranderlijker dan de samenstelling van de afvaardiging. Bijna altijd treft men er schepenen, waarvan het getal afwisselt van jaar tot jaar : men vindt er 3 in 1321 — om eenige voorbeelden te geven — 5 in 1323, 1 in 1325, 7 in 1368, 12 in 1376. Het hoogste getal is 14 op de 26 bestaande schepenen in het jaar 1343(22). In de XVe eeuw schijnt de geestdrift der schepenen te verkoelen: zelden vindt men er meer dan twee(23). Zij zijn steeds vergezeld door hooftmannen, ontvangers, dekens, schepenenklerken, presentmeesters(24), serjanten, Koningskinderen of ribauden, schilders van de kap, trompers, pijpers, koks, soms ook door den hoog- en onderbaljuw van Gent(25) en, zooals in 1352, door Witte Kaproenen, voor de veiligheid(26). Kortom, de afvaardiging vormt een groep van circa zestig lieden(27), waarvan het hoogste getal twee-en-negentig bereikte in 1352(28). Allen reizen te paard en eten op de kosten van de stad(29).

Het gebeurt vaak — vooral in de eerste helft der XVe eeuw — dat schepenen belet zijn. Dan zullen zij vervangen worden door den stadsontvanger(30), door een schepenenklerk(31), door den presentmeester(32), ja zelfs door den koning der ribauden(33). Voegen wij daarbij dat de schepenen soms uitnoodigingen doen en de reis betalen aan een hoogstaanden persoon: Lodewijk van Nevers in 1321(34), en in 1338, de zoon van deze, Lodewijk van Nevers, graaf van Vlaanderen, die daardoor, in de tijden van Jacob van Artevelde, de welwillendheid der Gentenaars trachtte te verkrijgen(35).

Dit was dus officieel volk. Maar de rekeningen van de stad spreken natuurlijk niet van de talloze Gentenaars die als private menschen naar Doornik gingen den

(22) J. VUYLSTEKE, op. cit., bl. 158, 329, 425, 527, 753; J. VUYLSTEKE en DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. van Jacob van Artev., I, bl. 150; J. VUYLSTEKE, Reken. der stad Gent. Tdv. van Philips van Artev., bl. 19; Stadsarch. van Gent. Stadsreken., j. 1352-3, fol. 213vo; j. 1353-4, fol. 14vo; j. 1357-8, fol. 259; j. 1368-9, fol. 327.

(23) Stadsarchief van Gent. Stadsreken., j. 1444-5, fol. 197vo; j. 1445-6, fol. 252vo; j. 1446-7, fol. 311; j. 1447-8, fol. 369; j. 1448-9, fol. 427vo; j. 1453-4, fol. 389vo, enz.

(24) De presentmeester van de stad gaat altijd mede in den loop der XVe eeuw en speelt de rol van ceremoniemeester. De kosten van de afvaardiging worden geboekt « naer doverbringen van den... presentmeester ». Hij krijgt een bijzonder geschenk voor « zinen dienste ende moeyte die hi hadde te Doornicke ». Zie b.v. de rekening van 1466 in J. B. CANNAERT, op. cit., bl. 401.

(25) Zie b.v. J. VUYLSTEKE, Gentsche stads- en baljuwsreken., bl. 158, 425, 526, 585, 753, enz.; J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. van Jacob van Artev., II, bl. 286,366; J. VUYLSTEKE, Reken. der stad Gent. Tdv. van Philips van Artev., bl. 19, 373; Stadsarchief van Gent. Stadsreken., jaar 1352-3, fol. 213vo; j. 1353-4, fol. 14vo; j. 1357-8, fol. 259; j. 1368-9, fol. 327; j. 1405-6, fol. 100vo; j. 1420-21, fol. 308; j. 1438-9, fol. 218vo; j. 1446-7, fol. 311; j. 1453-4, fol. 389vo; j. 1480-81, fol. 189vo.

(26) Stadsarchief. Stadsrekeningen, jaar 1352-3, fol. 213vo.

(27) Zie de verwijzingen van de nota 25.

(28) Stadsarchief. Stadsrekeningen, jaar 1352-3, fol. 213vo.

(29) De uitdrukkingen « van peerdehueren » en « ghaven tetene te Dornicke ende tOudenaerde » komen in bijna al de rekeningen terug. In de XVe eeuw worden de reiskosten gegroepeerd in een rubriek beginnende met de woorden: « Item, van de montkosten die ghedaen waren te Doornicke ende up den wech, varende ende kerende, te wetene bi Jacob Hannaert, scepene van ghedeede... » (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1468-9, fol. 43).

(30) Stadsarchief. Stadsreken., j. 1362-3, fol. 142vo; j. 1407-8, fol. 146vo; j. 1408-9, fol. 171; j. 1409-10, fol. 196vo; j. 1413-14, fol. 9vo, enz.

(31) Zie b.v. J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., II, bl. 100 en 469; Stadsarchief. Stadsreken., j. 1354, fol. 51.

(32) Stadsarchief. Stadsreken., j. 1423-4, fol. 92vo; j. 1427-8, fol. 13; j. 1428-9, fol. 85; j. 1429-30, fol. 128, enz.

(33) J. VUYLSTEKE, Reken. der stad Gent. Tdv. Philips van Artev., bl. 338.

(34) J. VUYLSTEKE, Gentsche stads- en baljuwsreken., bl. 158.

(35) J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. van Jacob van Artev., I, bl. 272: « ende gaven tetene te Dornicke minen heere van Vlaendren »; GILLES LI MUISIT, Chronica (DE SMET, Corpus, II bl. 220): « Eodem anno comes Flandriae vestitus cum Gandensibus venit ad Tornacum ad feretram beatae Mariae deportandam ».

14^e September. Zoo talrijk waren ze, dat in ieder der vier Gentsche parochiën de bedevaartgangers van Doornik een « Onser Vrouwen Gulde » vormden, die gedurende de eerste helft der XIVe eeuw, elk jaar, een wijngeschenk van het Magistraat ontving(36). De bedevaart naar den bisschopszetel was zoodanig in de gewoonten geraakt dat zelfs wanneer, in oorlogstijd, de reis vanwege de schepenen verboden werd, honderden Gentenaars het verbod overschreden en toch den weg naar Doornik namen(37) !

In de XIIIe, XIVe en XVe eeuw hingen immers Doornik en het Doorniksche rechtstreeks van de Fransche kroon af en waren geen leen zooals Vlaanderen. De talrijke oorlogen tegen den Koning van Frankrijk gedurende deze twee laatste eeuwen spoorden niet altijd de Gentenaars aan zich naar Fransch gebied te begeven. Men voege daarbij de opstanden van de stad tegen den graaf, wat de wegen zeer onveilig maakte. Dit alles doet begrijpen dat de schepenen soms aan den ommevang moesten verzaken. In 1340(38), toen Doornik door de Engelschen, Vlamingen en Brabanders belegerd was, in 1342, 1346, 1347 en 1348(39), « omt orloghe », werd er geen deputatie gezonden. Dezelfde onthouding geschiedde tijdens den opstand tegen Lodewijk van Male, van 1378 tot 1385(40) en de oorlog tegen Filips de Goede verhinderde eveneens den vromen ijver der Gentenaars(41). Van 1471 tot 1473, wanneer Karel de Stoute tegen Lodewijk XI aan het vechten was(42), in 1477 en 1479(43), en ten slotte in

(36) « Van ongelde van wine gedronken in Onser Vrouwen gulde sente Jans, 6 lb.; van den selven in Onser Vrouwen gulde S. Jacobs, 40 s... » (J. VUYLSTEKE, *Gentsche stads- en baljuwsreken.*, bl. 254, 334, 699, 884, 952, enz. — J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, *Reken. der stad Gent. Tdv. van Jacob van Artev.*, I, bl. 385). In 1339, daar zij naar Doornik, wegens de politieke omstandigheden niet mochten gaan, hoorden zij een mis in de St. Janskerk (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, *op. cit.*, bl. 382). Cfr. ook de St. Lievensgilde te Gent en de « Confrérie des Damoiseaux » te Doornik (CELIS, *De bedevaartplaatsen in Oost-Vlaanderen*, bl. 110-111, en A. CAUCHIE, *op. cit.*, bl. 30).

(37) « It., fus mis un vorbood en le ville de Gand, quikonques s'en alast à la procession de Tournay qu'il seroit tenu en l'amende de 50 livres par.; dont 500 personnes ou plus y alèrent contre le dit vorbood, dont li bailleux envoya Jehan Bekelin et 2 varlés et un clerck avoec luy à Audenarde et à Petenghem, pour eaux enconter et mettre en escript (escript) cheaus qu'il en trouvoient; dont 75 personnes d'eaux alèrent à le veriteyt par devant les eskievins de Gand pour esclairir ceux qui avoient été adont à le dicte procession; dont les eskievins ne donnèrent hors fors seulement 4 povres garchons ». (N. DE PAUW, *Cartulaire des Artevelde*, bl. 107-8). Dit gebeurde waarschijnlijk tusschen 1340 en 1348.

(38) Volgens GILLES LI MUISIT (*Chronica*, uitgave DE SMET. *Corpus*, II, bl. 221) zou in 1339 de fierter door Gentsche priesters gedragen geweest zijn. Dit klopt niet met de stadsrekeningen, waarin men leest dat een geringe afvaardiging onder de leiding van een schepenenklerk naar Doornik vertrok (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, *Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev.*, I, bl. 382). In 1340 had de bedevaart niet plaats, daar Doornik door de Vlamingen en hun bondgenooten belegerd was (H. S. LUCAS, *The Low Countries and the hundred years War*, bl. 408 en volg.), alhoewel, zooals hieronder gezegd, de kap toch geschonken werd.

(39) J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, *Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev.*, II, bl. 187; III, bl. 35 en 297.

(40) J. VUYLSTEKE, *Reken. der stad Gent. Tdv. Philips van Artev.*, bl. 125 (« van eenen srypten lakene dat de trompeneren adden, doe sy te Dorneke ghevaren soude hebben »). Het jaar 1382 uitgezonderd, is er in de rekeningen niets te vinden.

(41) Stadsarchief. *Stadsreken.*, jaar 1452-53, fol. 300vo. Nochtans wordt er in 1453 een afvaardiging gezonden (*Ibid.*, j. 1453-54, fol. 389vo).

(42) Er is niets te vinden in de rekeningen van die jaren.

(43) Niets te vinden in de rekening van 1477. De oorlog tusschen Maria van Boergondie en Lodewijk XI, ondanks den wapenstilstand, duurde nog altijd voort (V. FRIS, *Histoire de Gand*, bl. 148). Ziehier wat JEHAN NICOLAY (*Kalendrier des guerres de Tournay* (1477-79) in *Mémoires de la soc. histor. de Tournai*, II, bl. 133) daarover vertelt: « Et aussi la dite pourcession à laquelle tant de gens des pays voisins sont accoustumé estre, fust ceste fois simple et seullement faicte pour ceulx de la ville, car meismement les Gantois qui bien y pouvoient venir à cause des dites rêves, n'y furent point; mais emploierent ce qu'ils pouvoient despandre à faire la guerre contre le roy, qui est leur souverain seigneur

1487(44), wegens oorlog en opstand, moest men ook te huis blijven.

Maar dit belette niet altijd dat de kap aan O. L. V. van Doornik toch gezonden werd: er was hier spraak van een vroom werk, dat met de politiek niets gemeens had, en bijna altijd, overigens, waren de « ghereetscepenen » klaar⁽⁴⁵⁾. Het eigenaardigste is wat er in 1340, gedurende de belegering van Doornik, gebeurde: alhoewel de Vlamingen, onder de leiding van Jacob van Artevelde, de stad omsingelden, werd de kap toch geschonken en door vier Dominikanen overgemaakt. Maar de Doornikers weigerden haar te ontvangen, bewerende dat de Gentenaars in den ban geslagen waren, en de kap van de rijf werd met de koninklijke leliën opgesmukt⁽⁴⁶⁾. In 1342 droegen knechten de kap tot Oudenaarde en daar gekomen, « beiden naer gheleede, ende doe moesten sy wederkeeren metter cappen »⁽⁴⁷⁾. Geestelijken boden de kap aan in 1452⁽⁴⁸⁾, 1479⁽⁴⁹⁾ en 1487⁽⁵⁰⁾. De Doornikers zelve hechtten zoo'n prijs aan het bezoek der Gentenaars en aan het schenken van de kap, dat toen, in 1477, na den dood van Karel den Stoute, noch Gentenaars, noch kap te zien waren, een Doorniksche dichter vrijen loop gaf aan zijn ergernis⁽⁵¹⁾:

Quand il me⁽⁵²⁾ souvient que Gand,
Qui estoit ma fille plus grande,
Venoit tous les ans, allégand
Qu'à moi complaire estoit engrande,
Et portoit sa notable offrande
A ma patrone Nostre Dame,
Quand je voy qu'elle en est recrande,
Il m'en desplait de corps et d'âme.
Gand apportoit sa fiertre belle
Le jour de l'Exaltation
Et riche cotte d'or nouvelle
A la pucelle de Sion.

et especialement contre les manans et habitants de la dite ville ». — De stadsrekening van 1478 is verloren. Volgens NICOLAY (Op. cit., bl. 331) werd de kap door een deputatie van zeven personen overgemaakt. — In 1479 werd de kap door een Dominikaan geschonken (Stadsarchief. Stadsreken., jaar 1479-80, fol. 52vo).

(44) Een priester schonk de kap (Ibid., jaar 1487-88, fol. 269).

(45) « ...van den ghereetscepenen die was begonnen omme te voerne te Dornicke » (A^o 1346. J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., III, bl. 35).

(46) Chronique Tournaisienne (in FROISSART, Chroniques, uitg. KERVYN DE LETTENHOVE, XXXV, bl. 360): « Item envoyèrent la nuit de la pourcession ceulx de Gant à le porte Sainte-Fontaine quatre Jacoppins apportant la cotte et le fiertre ainsy qu'il ont accoustumé. priant con les voulsist recevoir, et on respondi qu'il n'y entreroient point et qu'ils estoient escommenyés. Item fut la cote et la fiertre Nostre Dame armoyés des armes du roy de France... » (Cfr. H. S. LUCAS, op. cit., bl. 411). De Jacobijnen uitgezonderd, komt dit overeen met wat de stadsrekening van 1340 daarover zegt (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., II, bl. 18).

(47) J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, op. cit., II, bl. 187.

(48) « It., van den costen ghedaen by broeder Jacop van der Torre ende broeder Joos Waelpoel, freremyneuren, te Doornycke, als de voorn. cappe by den zelven religieusen ghespresentert was... » (Stadsarchief. Stadsreken., jaar 1452-3, fol. 300).

(49) « It., ghegheven broeder Janne Manins, Jacopyn, van den costen by hem verleyt ende ghedaen up den wech van Dornik varende ende keerende... int presenteren van de cappe in de stede van Dornicke, 3 lb. 6 s. 8 d. » (Ibid., Stadsreken., jaar 1479-80, fol. 52).

(50) « It., betaelt her Catelaen, priester... over hemlieden mondcosten die zij dede int trekken met Onser Vrouwen cappe te Dornicke... » (Ibid., Stadsreken., jaar 1487-8, fol. 269).

(51) A. CAUCHIE, op. cit., bl. 28. Volgens Kan. Cauchie zou dit gedicht waarschijnlijk aan Jehan Nicolay, schrijver van de Kalendrier des guerres de Tournay (zie hooger, nota 43) toe te schrijven zijn.

(52) De stad Doornik is aan het woord.

La douce modulation
 De ses trompettes et buisines
 Resveilloit ma procession
 Plus que toutes villes voisines.
 Or, voicy l'année présente,
 Et la procession n'est venue,
 Flandre, ne Gand ne s'y présente,
 N'oblation grosse, ne menue;
 La Vierge peut demeurer nue.
 Cest an n'aura robbe Gantoise,
 L'amour n'est point entretenue,
 Dont Dieu scait, comme il me poise.

Wat was nu eigenlijk die kap, waarvan wij weten dat bijna ieder jaar een nieuwe vervaardigd werd⁽⁵³⁾? Voor wat de stof en de versiering aangaat, is men bijzonder goed ingelicht. Die kap bestond uit verscheidene kostbare stoffen: geel en zwart fluweel; rood fluweel en zwart « sindael » (zijden stof); rood « zidenen » fluweel; geel « cammecaet » (ook een zijden stof), zwart fluweel en zwart « sindael »⁽⁵⁴⁾. Sedert de tweede helft der XIVe eeuw gebruikte men veel gouden laken (« guldins lakens, roet ende swarts fluwels »; « roet guldins lakins », blauw en groen fluweel; of « groen guldins » laken, rood en blauw fluweel)⁽⁵⁵⁾ en gedurende de XVe eeuw bijna altijd damast (« blaus guldens lakens, roots lakins van Damast, groens lakins van Damast »)⁽⁵⁶⁾. Soms zijn de verschillende deelen van de kap nauwkeurig aangeduid: groen fluweel « de siden beneden », blauw boven, rood « ten henden » of « bruunsaerlakens flueels ten buedeke⁽⁵⁷⁾, groens ende blaesus ten henden »⁽⁵⁸⁾. Ook spreken de rekeningen van « sambuen »⁽⁵⁹⁾, die waarschijnlijk de draagberrie, waarop de fierter berustte, overdekten. Die waren ook uit een rijke stof vervaardigd⁽⁶⁰⁾. Kap en « sambuen » waren gevoerd met bont⁽⁶¹⁾ en gezoomd met zijdene fringen⁽⁶²⁾.

Men weet hoeveel schilden en wapens in de XIVe en XVe eeuwen geprezen werden. De kap was dus met de wapenen van de stad Gent versierd. Van 1336 af leest men in de rekeningen dat zij opgesmukt was « met uphevene werk van der

(53) Van 1321 tot 1350 werd negenmaal de kap van het vorige jaar verfrischt, van 1350 tot 1487, 2 maal. Dit, voor zoover als wij de zaak kunnen nagaan, daar eenige rekeningen ontbreken.

(54) J. VUYLSTEKE, *Gentsche stads- en baljuwsreken.*, bl. 158, 424, 752; J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, *Reken. der stad Gent*. Tdv. Jacob van Artev., I, bl. 149; II, bl. 365.

(55) J. VUYLSTEKE, *Gentsche stads- en baljuwsreken.*, bl. 328; *Stadsarchief*. *Stadsreken.*, jaar 1390-1, fol. 313; j. 1419, fol. 274vo.

(56) *Stadsarchief*. *Stadsreken.*, jaar 1446-7, fol. 311; j. 1464-5, fol. 106.

(57) De betekenis van dit woord wordt in het *Middelnederlansch Woordenboek* van VERDAM en VERWIJS niet opgegeven. Ook vindt men « van den guldine lakene, daer de buedic van Onser Vrouwen cappe afghemaect was » (*Stadsarchief*. *Stadsreken.*, jaar 1369-70, fol. 10vo).

(58) *Ibid.*, *stadsreken.*, jaar 1355-56, fol. 86; j. 1366-7, fol. 261vo.

(59) VERDAM en VERWIJS. *Middelnederlandsch Woordenboek*, VII: zou « paar-dedek » beteekenen.

(60) « Groen en swart fluweel ten sambuen », « goudbloems fluweel ten sambuen »; « groen en zwarts flueels ten sambuen » (*Stadsarchief*. *Stadsreken.*, jaar 1357-58, fol. 258; j. 1367-68, fol. 280vo; j. 1372-73, fol. 46).

(61) « van der voedinghen daer men de cappe mede voederde met clenon bonte ende de sambuen met gefinerden bont » (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, *Reken. der stad Gent*. Tdv. Jacob van Artev., I, bl. 33).

(62) J. VUYLSTEKE, *Gentsche stads- en baljuwsreken.*, bl. 526.

wapinen van der stede »(63), zonder dat men met juistheid kan weten wat die « uphevene werken » beteekenen, maar sedert 't midden van de XIVe eeuw is allen twijfel onmogelijk : die wapens waren geschilderd(64). Gedurende meer dan een eeuw zien wij dus Gentsche schilders de kap met den Gentschen leeuw versieren(65) : in 1474, 1482 en 1483, bij voorbeeld, was dit werk toevertrouwd aan Agnete van den Bossche, waarvan het groot stadsbanier in het Oudheidkundig Museum van Gent bewaard is(66). Wat misschien zonderling kan schijnen is dat de schilder ook belast was met het maken, of beter, met het naaien van de kap(67) en te dien einde gebruikte men een « vorm » of « muten », die insgelijks door de knapen van den schilder vervaardigd werd(68). De schilder speelde overigens een groote rol in de voorbereidingen van den stoet: het versieren der blazoenen, vaandels, wimpels (« pongioenen » der troinpers) werd hem ook toevertrouwd(69), en in de XVe eeuw ging hij mede naar Doornik om te letten op de goede ordening van het Gentsch gedeelte van den ommevang(70). In 1454 verbond zich zelfs het Magistraat het werk ieder jaar aan dezelfde kunstenaars, den schilder Klaas van der Meersch en den beeldsnijder Cornelis Boone, te geven « ten fine dat weerc van der zelve cappe in tijts wel ende constelic ghemaect moghe werden ter eerbaerheden van der zelve stede, zonder met haeste overloepen te zine »(71). Andere versieringen werden soms ook aan of rond de kap gevoegd : « vaenkins »(72), vier « casteelkinne »(73) en vooral « beelden » of liever « mannekins », ten getalle van 13 of 20, « die an den fiertre staen ». Zij waren met rijke stoffen gekleed(74), maar wij kennen hun beteekenis niet.

(63) J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, *Reken. der stad Gent*. Tdv. Jacob van Artev., I, bl. 33.

(64) Stadsarchief. Stadsreken., jaar 1352-53, fol. 213. Seger van de Wostinen, ook Seger de Schilder genaamd, die zich met de kap bezig hield was een schilder (E. DE BUSSCHER, *Recherches sur les peintres gantois des XIVe et XVe siècles*, bl. 52).

(65) Men zal in DE BUSSCHER (Op. cit., bl. 7, 52, 53, 56, 57, 130 tot 137, vooral de voetnota's) talrijke uittreksels uit de stadsrekeningen vinden aangaande de zestien Gentsche kunstenaars die gedurende meer dan honderd jaar de kap versierden.

(66) Stadsarchief. Stadsreken., jaar 1474-75, fol. 46; j. 1482-83, fol. 68; j. 1483-84, fol. 262vo.

(67) « Lieven van den Bossche, schildere, den beeldsnidere ende haerlieder ghesellen van Onsen Vrouwen cappe te makene ende schilderen » (Ibid., stadsreken., jaar 1475-6, fol. 175).

(68) Ibid., stadsreken., j. 1390-91, fol. 313; j. 1406-7, fol. 124vo (« van der muten daer Onsen Vrouwen cappe up ghemaect was »; J. VUYLSTEKE, *Reken. der stad Gent*. Tdv. Philips van Artev., bl. 18 (« Item, van der vormen daer de cappe upghemaect was ende den cnapen die se maecten, in hoofscheden, 8 lb. 3 s. 4 d. »).

(69) Ziehier een algemeen uittreksel van de rekeningen over het werk der schilders : « Item, Claise van der Meersch, schildere ende zinen ghesellen, van Onser Vrouwen cappe te makene ende schildene, 2 lb. 6 s. gr.; van den mannekins te makene die an den fierter staen, 5 s. gr.; van den roeden te veerwene, 5 s. gr.; van der muten daer O. V. cappe up ghemaect was, 2 s. gr.; van den pipers pincheelen, den vier vaenkins up de vors. cappe te makene metter stede wapene ende anderen schildekins omme de conincxkinderen die sy droeghen teenen teecken, ende van den schilden van wapenen ghesleghen voor de herberghen, 3 s. 6 d. gr., loopt 3 lb. 1 s. 6 d. gr. » (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1463-64, fol. 27).

(70) « Item, den selven Jacob, van eenen waghene, daer de schilders opsaten, 6 s. gr. » (Ibid., stadsreken., 1431-32, fol. 261).

(71) E. DE BUSSCHER, op. cit., bl. 134; DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand*, II, bl. 79, nota 1.

(72) « Den vier vaenkins up de vorseide cappe te makene metter stede wapene » (Zie nota 69).

(73) Stadsarchief. Stadsreken., jaar 1355-56, fol. 86.

(74) « Item, van 20 mannekins te snidene (Ibid., stadsreken., j. 1392-93, fol. 335vo); « Item, van 13 mannekins te makene » (Ibid., stadsreken., jaar 1400-1, fol. 10); « ...van de mannekins te makene die an den fiertre staen » (Ibid., jaar 1463-64, fol. 27), « Item, van diverssen guldinne ende sidinne lakene ter beelgen bouf » (Ibid., j. 1406-7, fol. 124vo); « van sammelkate daer de beelden met ghecleet waren » (Ibid., j. 1366-67, fol. 251vo). Die beelden waren het werk van den beeldsnijder waarvan spraak is in het akkoord van 1454 en nota 67.

De vorm van die kap is overigens ook niet zeer duidelijk. Volgens alle waarschijnlijkheid was het een baldakijn en niet een deksel, zooals J. Cousin, de Doornikse geschiedschrijver, het schijnt te denken⁽⁷⁵⁾: overeenkomstige gegevens uit gelijktijdige Gentsche bronnen getuigen in dien zin. Zoo doen de schepenen in 1338 « ere cappe makene die men drouch over thoof van minen heere Sente Janne, doe ment omme drouch ter processien »⁽⁷⁶⁾ en in 1447 wordt Cornelis Boone, beeldsnijder, belast met het vervaardigen van een « berie, boven met eenre cappe, insgelicx ghesneden met metselrien, daer men ten feesten van den processie de selve beelde (van O. L. V. van Nazareth) inne ommedraghen sal »⁽⁷⁷⁾. In die twee gevallen beteekent zonder twijfel het woord kap « baldakijn ». Hoe zou men ook kunnen aannemen dat de kap, hoe rijk zij ook mocht wezen, den prachtige O. L. V. fierter gansch zou bedekt hebben? Deze rijf was immers een prachtwerk te danken aan den beroemden goudsmid Niklaas van Verdun en dagteekende van het begin der XIIIe eeuw⁽⁷⁸⁾.

Welke relikwieën nu in de O. L. V. fierter van Doornik bewaard waren, is ook een vraag die moeilijk opgehelderd kan worden⁽⁷⁹⁾.

Wanneer de kap kant en klaar was⁽⁸⁰⁾, gingen de schepenen het werk nazien⁽⁸¹⁾, daar in die zaak ook, alhoewel gering, de « eerbaerheden » van de stad in spel waren⁽⁸²⁾.

Op het einde van de maand Augustus of in het begin van September kwam een bode van Doornik de feesten aankondigen en « lettren van geleede van den omme-gange van Dornicke » aan de schepenen bezorgen⁽⁸³⁾. Doornik, zooals gezegd, was

(75) J. COUSIN, die in 1619-20 zijn *Histoire de Tournay* schreef, dus meer dan een eeuw na de laatste mededeeling der Gentenaars aan de processie, spreekt van de « cotte et un ornement » door die van Gent geschonken « pour couvrir la fiertre » (Op. cit., IV, bl. 233). Verder (bl. 269) zegt hij dat de gildebroeders der « Damoiseaux » « avoient accoustumé jusques en l'an 1503 de revestir la fiertre d'une belle et riche couverture, la renouvelant chascun an », deksels die na de plechtigheid in het koor van de hoofdkerk gehangen werden. Men zou natuurlijk kunnen aannemen dat de « couverture » der Damoiseaux gelijkvormig was met de kap der Gentenaars.

(76) J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, *Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev.*, I, bl. 283. (Zie ook *ibidem*, I, bl. 454).

(77) DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand*, II, bl. 339. E. DE BUSSCHER (Op. cit., bl. 130 en 131) geeft aan de kap de naam van « baldaquin », « dais » of « couvre-châsse ».

(78) De fiertel wordt bewaard in de Hoofdkerk van Doornik. Zij wordt beschreven, met een afbeelding, in J. WARICHEZ, *La cathédrale de Tournai et son chapitre*, bl. 80, 342 en volg. Zie ook over dit heel mooi werk van het einde der XIIe — begin XIIIe eeuw: M. CREUTZ, *Die Goldschmiedkunst des Rhein-Maas Gebietes*, bl. 138 (in P. CLEMMEN, *Belgische Kunstdenkmäler*, I). J. Warichez (Op. cit., bl. 130) denkt dat die rijve op de kosten der Vlamingen vervaardigd werd.

(79) Volgens J. COUSIN (Op. cit., IV, bl. 269), die zich daarin zeer voorzichtig toont, bevatte de O. V. fierter « beaucoup de notables reliques ». Volgens Warichez (op. cit., bl. 349) vond men er relikwieën van de H. Ursula en de 11000 Maagden. Maar waarom droeg hij dan den naam van Onser Vrouwen fierter? Waarschijnlijk omdat op die rijve episoden uit het leven van Maria afgebeeld waren.

(80) Voegen wij daarbij dat ieder jaar, ter gelegenheid van de O. L. V. feesten van Doornik, het beeld van de H. Maagd, dat in de kapel der Schepenen van de Keure pronkte, ook een nieuwen mantel kreeg (1ste melding in de rekening van 1386 en laatste in die van 1441). (J. VUYLSTEKE, *Reken. der stad Gent. Tdv. Philips van Artev.*, bl. 371; E. DE BUSSCHER, op. cit., bl. 63; Stadsarchief. Stadsreken., j. 1390-91, fol. 313; j. 1416-17, fol. 175vo; j. 1421-22, fol. 16, enz.

(81) « Item, doe scepenen Onser Vrouwen cappe besaghen, ghegheven den werclieden in hovesscheden... (Stadsarchief. Stadsreken., jaar 1406-7, fol. 124vo); Item, ghegheven den vors. schildere als scepenen ghinghen de cape overziene, 2 sc. gr. » (Rek. 1466-67, in J. B. CANNAERT, op. cit., bl. 389).

(82) Zie hooger en nota 71.

(83) J. VUYLSTEKE, *Gentsche stads- en baljuwsreken.*, bl. 841; J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, *Rekeningen der stad Gent. Tdv. Jac. van Artev.*, I, bl. 68; J. VUYL-

immers buiten Vlaanderen gelegen, in de landen rechtstreeks van de Fransche kroon afhangeende, en een vrijgeleide was uiterst noodzakelijk. Zoo ziet men Gent in aller haast een bode naar Doornik zenden, wanneer deze haar brieven ten gepasten tijd niet gestuurd had⁽⁸⁴⁾ en het gebeurde zelfs eens (in 1330) dat, toen de Gentsche afgevaardigden te Oudenaarde aangekomen waren, « was hemlieden ontboden van dien van Dornicke dat zij wederkeerden, bedi si ne adden gheen geleede »⁽⁸⁵⁾. De koningen van Frankrijk hadden weliswaar aan al diegenen die de feesten bezochten, vrijstelling voor hun persoon en hun goederen geschonken⁽⁸⁶⁾, wat niet belette dat de Doornikers in 1481 aan hun Magistraat vroegen een vertoog te richten tot de Gentenaars die te Doornik aangekomen waren, om den interest van hun aangekochte rentebrieven te verkrijgen⁽⁸⁷⁾. Gewichtig ook was voor de afvaardiging het voorbereiden van de « herberghe », daar de toeloop in die dagen zoo geweldig was⁽⁸⁸⁾.

Eindelijk, de vooravond van de processie, den 12 September⁽⁸⁹⁾, nam men de richting van Doornik. Alle voorzorgen worden genomen om de kap in de beste voorwaarden te vervoeren. Zij wordt in een goed geslotene kist geplaatst⁽⁹⁰⁾, waarop om alle vochtigheid te vermijden, een « ghewastene cleede » geworpen is⁽⁹¹⁾. In een andere worden de kaarsen opgesloten⁽⁹²⁾.

Kisten, vaandels, wimpels, mondbehoefden, het « cokenallaem ende ander harnasch »⁽⁹³⁾, dit alles werd vervoerd door een of twee karren, ieder met twee paarden bespannen⁽⁹⁴⁾. Men moest echter voor verscheidene dagen zorgen, daar men in

STEKE, Reken., Tdv. Philips van Artev., bl. 89. Men weet overigens dat de ommevang aangekondigd werd in de bijzonderste steden van Vlaanderen, Brabant, Henegouwen en Artesië (A. CAUCHIE, op. cit., bl. 16-17).

(84) A^o 1339-40. (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., I, bl. 426).

(85) J. VUYLSTEKE, Gentsche stads- en baljuwsreken., bl. 753. In 1342, de knapen die de kap naar Doornik droegen, te Oudenaarde aangekomen « beiden naer gheleide », maar « doe moesten sy weder keeren metten cappen » (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jac. van Artev., II, bl. 223).

(86) A. CAUCHIE, op. cit., bl. 17.

(87) Ibid., bewijsstukken nr 53. Op zich zelve was die klacht gegrond, daar de renten aan Doornikers behorende sedert 1478 niet meer uitbetaald waren. (Zie VAN DUYSE en DE BUSSCHER, Inventaire des chartes de la Ville de Gand, nr 716, bl. 250).

(88) « Pieter de messagier voer te Dorneke in Onser Vrouwen avonde (7 September 1338) omme herberghe te nemene jeghen de feeste » (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jac. van Artev., I, bl. 312). In 1345, keerde de bode naar Doornik terug « omme herberghe te wedersegghene, mids dat men ter feesten niet varen en soude » (Ibid., II, bl. 497).

(89) De processie had plaats den 14 September. In 1338 en in 1353, bij voorbeeld, vertrokken de schepenen den 12 September. (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, op. cit., I, bl. 272; Stadsarchief. Stadsreken., j. 1353, fol. 14vo).

(90) « Item van enen coffre dat ghemaect es omme de cappe in te draghene tote Dornike alle jaeren dat soe niet onneren en mach, ende van beslane, 7 lb. 6 s. 8 d. » (A^o 1346. J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW. Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., III, bl. 35; « Item, Phylips van den Berch, van den houtwercke van eender nieuwer scrynne te makene daer Onser Vrouwen cappe in ghevoert was te Dornicke » (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1421-22, fol. 16); « Item, van sluetelen ten coffers bouf van Doernick... » (Ibid., j. 1401-2, fol. 25vo).

(91) Ibid., j. 1420-21, fol. 308: « Item, de selve van eenen ghewasten cleede dat gheleit was op de kiste daer men de cappe invoert ».

(92) Ibid., j. 1357-58, fol. 258vo; j. 1358-59, fol. 15; J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jac. van Artev., I, bl. 382.

(93) « Item gaven sy den wagheneeren die voerden de tortytsen, cokeneallaem ende ander harnasch dat behoorde ter selver feesten, met eenen waghene met 4 paerden, van 4 daghen dat sy ute waren, 12 lb. » (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., II, bl. 366); « Item... van der cappe, kerssen ende dat de kuekene toe behoert te voerne met 2 wagheneeren van 4 daghen » (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1368-69, fol. 327).

(94) Zie b.v. J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob

't algemeen vier dagen op reis bleef(95) en de mondbehoeften niet ter plaatse te vinden waren.

De deputatie zelf reist te paard(96). Eerst zal men te Oudenaarde stil houden, waar men logeeren zal, in ieder geval eten(97), en eenige uren later ziet men in de verte de Vijf-torenskerk.

Op H. Kruisverheffing waren er te Doornik drie verschillende uitvaarten, ik zou zelfs durven zeggen drie verschillende ommegangen. De eerste had plaats te middernacht : de pelgrimreizigers liepen er blootsvoets, in hun hemd, een brandende toorts in de hand. De tweede processie ging circa vier uur van den morgen uit : het was de Gentsche processie, waarin de Gentenaars de vermaarde O. V. fierter droegen. De derde kwam uit om zeven uur en was de eigenlijke Doorniksche processie, met de Doorniksche geestelijkheid, het Doorniksch Magistraat en waarin de fierter gedragen was door de « Confrérie des Damoiseaux », gesticht in 1280(98).

Ons interesseert slechts de tweede, de Gentsche, die vroeg in den morgen rondliep. Daar vinden wij onze afvaardiging, onze kap en de duizenden Gentenaars die medevolgden. Eerst komen de acht of tien trompers en pijpers van de stad(99), onder de leiding van hun overste, gedurende de XIVe eeuw de zoogenaamde Persemier, vader en zoon, hoofdwakers en trompers van de St. Niklaas toren(100). Zij dragen allen « wardecorsen », met de wapens van de stad(101). Soms worden Doorniksche muzikanten bij de Gentschen gevoegd, « trompeneren ende blasers die te Doornicke waren » of de « menstruelen van Doornicke, die mede trompten ende bliesen »(102). Aan de instrumenten, « langhe trompetten ende pijpen », hangen « tromppongnioenen »

van Artev., II, bl. 366 en 469; J. VUYLSTEKE, Reken. der stad Gent. Tdv. Philips van Artev., bl. 19; Stadsarchief, Stadsreken., j. 1353-54, fol. 14vo; j. 1359-60, fol. 53; j. 1361-62, fol. 129vo; j. 1362-63, fol. 162. Voorbeelden van 2 wagens met 8 paarden, vindt men in J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, op. cit., II, bl. 866 en Stadsarchief. Stadsreken., j. 1352, fol. 213. In 1322 werd een gedeelte van de lading per schip te Doornik gestuurd. (J. VUYLSTEKE, Gentsche stads- en baljuwsreken., bl. 256). — Gedurende de reis waren de wagens door de Moorkinderen bewaakt: « Item, den coninc ende sinen ghesellen die mede ute waren metten cappen ende waghnen te bewaerne (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1359-60, fol. 53vo).

(95) Van twee tot vier dagen. (J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 158 en 329; J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. van Jac. van Artev., II, bl. 469; J. VUYLSTEKE, Reken. der stad Gent. Tdv. Philips van Artev., bl. 19).

(96) J. VUYLSTEKE, Gentsche stads- en baljuwsreken., bl. 526, 585, 642, 753, enz. Het grootste getal bereikt men in 1352, met 92 paarden (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1352, fol. 213vo).

(97) De uitdrukking « ende ghaven tetene te Audenarde 2 mael ende te Dornicke 2 mael » komt in de meeste rekeningen voor (zie b.v. J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 880 en 949).

(98) A. CAUCHIE, op. cit., bl. 24-25. Over het itinerarium van de processie, die in vreedestijd rond de stad, buiten de versterkingen, liep, zie *ibid.*, bl. 45 en volg. Dit itinerarium is een zuiver Doorniksch feit, waarover ons niet te spreken valt.

(99) De trompers en pijpers die « voeren van Ghent te Dornicke ende trompten voor den fiertre » (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., II, bl. 366), waren in 't algemeen ten getalle van 8 (4 trompers en 4 pijpers). Men vindt er ook 9 of 10. Allen worden soms « menstruelen » genaamd. (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1359-60, fol. 53vo; j. 1360-61, fol. 90; j. 1390, fol. 313vo; j. 1413-14, fol. 9vo en 10; j. 1446-47, fol. 311vo; j. 1453-54, fol. 389; j. 1485-86, fol. 45).

(100) « Persemier ende sinen ghesellen, van trompene ende blasene doe men O. V. fiertre drouch ». (J. VUYLSTEKE, Reken. der stad Gent. Tdv. Philips van Artev., bl. 19). Over Persemier en zijn zoon, zie *ibid.*, bl. 246, en J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. Tdv. Jacob van Artev., II, bl. 187).

(101) J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. Tdv. Jacob van Artev., II, bl. 286, 287, 366; Stadsarchief. Stadsreken., jaar 1353-54, fol. 14vo; j. 1357-58, fol. 258vo. Zij kregen ook hoeden en handschoenen (*Ibid.*).

(102) J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 823; Stadsarchief. Stadsreken., j. 1358-59, fol. 15vo.

of wimpels, ook met de stadswapens versierd(103). Dan volgen twee groote vaandels « van swarten ende roeden samiten ». Zij waren vernist en vertoonden « crusefixen »(104). Volgen ook soms kleine vaandels van zwarte zijden, die in 1386, na de verzoening van Gent met den graaf, « verguld met shertogen wapine van Boergoengen » waren(105). Later, in den loop der XVe eeuw, treft men ook drie groote blazoenen, waaraan wimpels, zijden koorden en « quispelen » hingen(106). Die prachtige zijden vaandels en die blazoenen werden gedragen door den Koning der Ribauden en zijn acht Konings- of Moorkinderen. Zij ook droegen de vier zware toortsen of kaarsen(107), die den fierter voorafgaan, ieder door wimpels opgesmukt(108).

En nu komt eindelijk de « Onser Vrouwen fierter », bekroond door de beruchte kap. Fierter en baldakijn worden waarschijnlijk gedragen door de schepenen zelf of door andere hoofden van de afvaardiging, die ieder met een blauwen tabbaard gekleed waren, de zeer begeerde « wardecorsen » of « frocken van Onser Vrouwen cleedinghe van Doornick »(109). En dan volgden de andere Gentenaars en voornamelijk de leden van de vier O. L. V. gilden van de stad.

Zooals het altijd gebeurt, was het godsdienstige gedeelte gevolgd door een wereldlijk. De Gentenaars moesten te Doornik overnachten: daarvoor was hun « herberghe » voorbehouden(110) en om het logies te doen eerbiedigen werd een « schild van wapinen gheslegghen voor de herberghen »(111). 's Avonds bood de stad een groot feestmaal

(103) Stadsarchief. Stadsrekeningen, j. 1400-1, fol. 10; j. 1433-34, fol. 348; j. 1446-47, fol. 311.

(104) « Van swarten ende roeden samiten, ende van fringen ende toelen daer men af maecte 2 nieuwe vanen die men draecht voer den fiertre van Onser Vrouwen, 17 lb. 13 s. 4 d. Item... van 2 crusefixen te makene in elke vanen » (J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., I, bl. 271); J. VUYLSTEKE, Reken. Tdv. Philips van Artev., bl. 18 en 372.

(105) Stadsarchief. Stadsreken., j. 1355-56, fol. 86; J. VUYLSTEKE, Reken. der stad Gent. Tdv. Philips van Artev., bl. 372.

(106) « Item, van den 3 blasoenen te makene van der stede wapene » (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1438-39, fol. 218); « Item, van 3 zijdene coorden die an de blasoene hangen » (Ibid., j. 1441-42, fol. 22). Zie ook ibid., j. 1436-37, fol. 68vo; j. 1438-39, fol. 218.

(107) « Item ghegheven Jane de Proofst, coninc van den kinderen ende zinen ghesellen... van de vanen ende toortsen omme te draghene te Doornicke (Stadsarchief. Stadsreken. 1463-4, fol. 27vo). Over het getal moorkinderen, zie b.v. Stadsarchief. Stadsreken., j. 1390-91, fol. 313vo; j. 1402-3, fol. 48vo; j. 1413-14, fol. 10; j. 1435-36, fol. 15; j. 1455-56, fol. 48vo. Zij krijgen « wardecorsen », handschoenen en hoeden. Zie b.v. ibid., j. 1357-58, fol. 258vo.

(108) « Item, van 4 wassinnen standarden die men ommetroegh vor den fiertre » (J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 158). Men gaf hun ook den naam van « toertsen » of « groete kersen ». Men vindt de melding ervan in bijna al de stadsrekeningen. (Zie b.v. ibid., bl. 256, 358, 585, 642, enz). Sedert het midden der XIVe eeuw waren die groote kaarsen gehuurd en de stad betaalde slechts den huurprijs en het verbruikte was: « Item, van huringhe van 4 groten wassinnen standaerden die men met den fiertre omme drouch, 16 lb.; item, van 3 steenen ende een pond was die de selve standarden laecten in den ommegang, 12 lb. 13 s. 4 d. » (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1357-58, fol. 258vo). Zie ook ibid., j. 1353-54, fol. 14vo; j. 1356-57, fol. 126; j. 1366-67, fol. 261vo; j. 1400-1, fol. 60, etc. Men herinnert zich dat de deelneming der Gentenaars aan den ommegang begon in 1316 met het schenken van die vier toortsen (zie hooger, en nota 18). — Over de « 16 pinjoenkine die men sette up de groete kersen », zie b.v. J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., II, bl. 462.

(109) Over die « frocken », zie verder.

(110) Zie hooger, nota 88.

(111) J. VUYLSTEKE, Reken. der stad Gent. Tdv. Philips van Artev., bl. 402; Stadsarchief. Stadsreken., j. 1454, fol. 32; J. B. CANNAERT, op. cit., bl. 399.

aan, waaraan afgevaardigden(112) en uitgenoodigden(113) deel namen, en dit was niet het onaangenaamste oogenblik van de reis. De bevoorrading moest natuurlijk uit Gent komen(114) en Gentsche koks, soms ten getale van vier, bereidden het maal(115). Rond de tafel, bediend door de Moorkinderen van Gent(116) en verlicht door een aantal kleine kaarsen(117), waren de dischgenooten soms heel talrijk(118): in 1327 telde men niet minder dan 126 aanwezigen(119).

Dit alles geschiedde heel waarschijnlijk in een zeer vroolijke atmosfeer. Die processiedagen waren overigens kermisdagen. Sedert 1283 was er een foer of jaarmarkt ingericht die de gansche octaaf van de H. Kruisverheffing duurde(120), en handel en vermaak gingen er zeker gepaard.

Een grappige herinnering aan die kermis is het Breugheliaansch vonnis door de schepenen van Gedeelte van Gent (als « paysieres ») in 1353 uitgesproken: Jan Dorpman en Joos de Backere, na zekeren twist, zullen in bedevaart naar Doornik gaan tijdens den ommevang. Daar zullen zij knielen voor de beste kraam met pensen, en in teeken van « payse » een koemuil kussen. Daarna zal Jan zooveel pensen koopen als zij beiden kunnen eten en Joos zal voor 't bier zorgen. Elk zal te Gent een groot stuk pens medebrengen, vastgehecht aan zijn kaproen(121)!

De bedevaart van Doornik schijnt echter zeer geprezen te zijn onder de hooge ambtenaars van de stad. Wanneer zij te huis moesten blijven, kregen de slachtoffers een vergoeding. Dit is zeker wel de oorsprong van den post « voer haerlieder kermesse ende voedinghen » die men sedert de XVe eeuw, onder de uitgaven van Doornik, in alle rekeningen terugvindt(122). De « voedinghe » slaat natuurlijk op de « frocken » die uitgedeeld waren, want ieder jaar, zelfs wanneer men naar den ommevang niet ging, gaf de stad aan verscheidene personen « waerdacorsen » of « frocken van Onser Vrouwen cleedinghe van Dornicke ». Zoover als men het kan weten, waren het blauwe gestreepte tabbaarden. Deze gift werd eerst met zuinigheid gedaan. In 't begin

(112) « ...ere maelyt, die si ghaven savonts te Dornicke onsen lieden van Ghent sonder betalen » (A^o 1328. J. VUYLS EKE, Stads- en baljuwsrek., bl. 642); « ... ende ghaven tetene te Audenarde 2 maal ende te Dornicke 2 maal » (Ibid., bl. 942); « Item, van de montkosten die ghedaen waren te Doornicke ende up den wech varende ende keerende te weten bi Jacop Hannaert, scepene van Ghedeelte..., enz. (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1468-69, fol. 43).

(113) Lodewijk van Nevers en zijn gevolg, in 1321 (J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 158); zijn zoon, Lodewijk van Nevers, graaf van Vlaanderen, in 1338 (zie hooger, nota 35).

(114) Zie hooger, nota 93. In 1330 werd op het laatste oogenblik de processie afgezegd, dan moesten « dontfangers Lisebetten der Potterigghen, van hare scade die soe nam an hare vitaille, die soe voerde te Dorn., ten ommevang » 56 s. 8 d. betalen. (J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 752).

(115) Stadsarchief. Stadsreken., j. 1352, fol. 213vo; j. 1355-56, fol. 86vo; j. 1359-60, fol. 53vo; j. 1441-42, fol. 22vo; j. 1463-64, fol. 27vo.

(116) « Item den coninc ende sine 5 ghesellen... die in de herberghe dienden » (Ibid., j. 1360, fol. 90).

(117) « ... van dobblichen ende andere wassinen kersen, die men orborde savonts ter feesten » (J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 158). — Zie ook, b.v., *ibid.*, bl. 83; J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., I, bl. 271; Stadsarchief. Stadsreken., j. 1353-54, fol. 14vo.

(118) Nooit minder dan 25. (J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 256, 425, 527, 753, 788, 823, enz.). — « ende ghaven tetene te Dornicke, 120 scotelen, ende svridages tOudenaerde (Stadsarchief, Stadsreken., j. 1352, fol. 213vo).

(119) J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 585.

(120) A. CAUCHIE, op. cit., bl. 15 en 50. De boden van Doornik brengen « lettren van hare feesten ende jaermarkt » (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1353-54, fol. 22).

(121) Stadsarchief. Staten van goed. A^o 1353, fol. 253. Zie J. B. CANNAERT, op. cit., bl. 102-3 (met een fac-simile van het vonnis): L. VAN DER KINDERE, *Le siècle d'Artevelde*. Brussel, 1879, bl. 442; A. VAN WERVEKE, *Gedenkbladen uit het leven onzer voorouders*, bl. 72.

(122) Stadsarchief. Stadsreken., j. 1419-20, fol. 273; j. 1431-32, fol. 261vo.

van de XIVe eeuw werden zoo vijf of zes « frocken » uitgedeeld aan de baljuws van Gent, de graaf van Vlaanderen, de graaf van Namen, de schout van Brugge, Simon de Mirabello(123). Maar het getal steeg heel gauw : in 1338 krijgen ook « som van scepenen, hoofdmannen ende dekenen » een dergelijk « habbyt », in 1339 tel ik 46 frokken : alle schepenen, hoofdmannen, enz. worden begiftigd(124). In 1359 eindelijk, telt men 64 tabbaarden(125) en dit blijft bijna onveranderlijk tot op het einde der XVe eeuw : men weet stellig dat gansch het hooger personeel en ook « sommige vrienden van der stede » er een krijgen(126), zelfs wanneer men naar Doornik niet ging(127). Het was dus een gewoon verworven recht geworden en het ging zoover dat het schenken van dit kleet vermeld wordt in de rechten die het leen, gehouden van den Oudburg door den Klerk van den Bloede, vormen(128). De kosten van die « frocken »(129) worden langzamerhand zoo groot dat zij, gedurende de XVe eeuw, de twee derden van de algemeene uitgaven van de processie opnemen(130). Weldra zelfs schijnt men meer belang te hechten aan die kleeden dan aan den ganschen ommevang: sedert het midden der XVe eeuw worden zij op de eerste plaats in de stadsrekeningen geplaatst en daarna volgen de eigenlijke uitgaven(131).

De kosten van de gansche expeditie waren overigens aanzienlijk en zij zijn immer aan het stijgen gedurende de XIVe eeuw. Eenige cijfers: in 1322 verteerde men 187 lb. 7 s. 2 d.; in 1331, 428 lb. 6 s. 8 d.; in 1336, 638 lb. 2 s. 3 d.; in 1344, 1274 lb. 7 d.; in 1358, 1366 lb. 6 s.; in 1376, 4135 lb. 12 s. 6 d.(132). In de XVe eeuw zijn de uitgaven even belangrijk, maar bestendiger: zij schommelen tusschen 125 en 200 lb. grooten, 't is te zeggen 5000 lb. en 8000 lb. payment(133). Hertog Karel de

(123) J. VUYLSTEKE, Stads- en baljuwsreken., bl. 158, 256, 425, 526, 585, 788; J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., I, bl. 271-72 en 382.

(124) J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, op. cit., I, bl. 271-72 en 382.

(125) Stadsarchief. Stadsreken., j. 1359-60, fol. 54vo.

(126) De namen van diegenen die « habbyten af hadden gheheeten de cleedinghe van Doornicke » worden altijd opgesomd in de XVe eeuw, zie, b.v., Stadsarchief. Stadsrekeningen, j. 1453-4, fol. 389vo; j. 1471-72, fol. 49; j. 1480-81, fol. 181; J. B. CANNAERT, op. cit., bl. 401.

(127) B.v. in 1471, 1472, 1473, 1477.

(128) « It., de stede van Gent moet jaerlicx gheven den clerc van den bloede de cleederen van Doornicke, ghelic si hebben » (Denombrement der leenen gehouden van den Oudburg). DIERICX, Mémoires sur la ville de Gand, I, bl. 279, nota 1.

(129) Waaraan men ook soms « capproenen » bijvoegde, misschien aan lieden van Doornik geschonken: « Item, van 6 capproene te makene die te Dornicke ghevoerd waren ende den goeden lieden ghegheven, ende van scheerne, van al, 2 s. 6 d. gr. (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1419-20, fol. 275).

(130) In 1419: 127 lb. 7 s. 1 d. gr. op een totaal van 162 lb. 19 s. 6 d. gr.; in 1425: 147 lb. op 192 lb.; in 1453, 84 lb. 18 s. 3 d. gr. op 204 lb. 12 s. 8 d. gr.; in 1485: 195 lb. 19 s. gr. op 242 lb. 18 s. 8 d. gr. (Stadsarchief. Stadsreken., j. 1419, fol. 274vo; j. 1425, fol. 292; j. 1453, fol. 389vo; j. 1485, fol. 44).

(131) « Uutgheven ende betalinghe van den pleinen ende strypten lakenen daer scepenen van beede de bancken, met die hemlieden meer ancleven, ende elc meer andere personen hier naer ghenompt, habbyten af hadden, dat men heet de cleedinghe van Doornicke, ghecocht by scepenen den lakencoopers, metten costen van Onser Vrouwe cappe te Doornicke ende andersins » (Ibid., jaar 1485-86, fol. 44). Het schijnt wel dat sommige van die tabbaarden door de stad verkocht werden (N. DE PAUW, Voorgeboden der stad Gent, bl. 9; J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., III, bl. 354).

(132) J. VUYLSTEKE, Stads en baljuwsreken., bl. 256, 786-7; J. VUYLSTEKE en N. DE PAUW, Reken. der stad Gent. Tdv. Jacob van Artev., I, bl. 33; II, bl. 365; J. VUYLSTEKE, Reken. Tdv. Philips van Artev., bl. 18; Stadsarchief. Stadsreken., j. 1358-59, fol. 15 en 15vo.

(133) Zie b.v. Stadsarchief. Stadsreken., j. 1425-26, fol. 292; j. 1468-69, fol. 44vo; j. 1475-76, fol. 175vo; j. 1482-83, fol. 68vo; j. 1486-87, fol. 172vo. — Over de waarde van het pond grooten in pond payment, zie H. VAN WERVEKE, De Gentsche Stadsfinanciën in de Middeleeuwen, bl. 146-150.

Stoute wilde aan die verspilling een einde maken en in 1468 gebood hij dat voortaan « on paiera pour les despens de bouche des hommes et chevaulx qui yront chascun an ou voiage pour faire le présent de la Chappe Nostre Dame de Tournay y compris le retour de ceulx qui auront mené et conduit ladicte chappe et la belle chièrre que l'on paie ou mesme voiage, huit livres de gros sans plus »(134). Maar in werkelijkheid waren het noch de kap, noch de mondkosten die het budget verzwolgen, maar wel de frokken.

Wanneer nu verzaakten de Gentenaars aan de processie van Doornik? Het schijnt wel dat in den loop der XVe eeuw de oude geestdrift verminderde. De afvaardiging is minder talrijk geworden en de schepenen gaan niet meer ieder jaar mede. In het jaar 1486 ziet men voor de laatste maal schepenen naar Doornik gaan(135) en in 1487 is voor de laatste maal de kap van O. L. V. geschonken(136). Zij wordt overhandigd door een priester vergezeld door den schilder en de Moorkinderen. Plotseling is het met de processie van Doornik gedaan voor de Gentenaars.

Waarom? Misschien wegens de oorlogen en onlusten van het einde der XVe eeuw: de langdurige opstand van Gent tegen Maximiliaan, de strijd tegen koning Karel VIII. Toen de vrede terugkwam was de aloude gewoonte verloren geraakt(137).

Toch bleef er iets jarenlang voortbestaan: de frokken! Vergeten wij niet dat het schenken van die tabbaarden een verworven recht geworden was. Na 1487, toen de reis naar Doornik sedert lang afgeschapt was, bleef men toch die frokken uitdeelen. In de stadsrekeningen, daar waar vroeger de onkosten van de Doorniksche processie ingeschreven waren, is er nog altijd spraak van de « pleyne ende strypte lakenen daer scepenen van beede bancken met die hem ancleven, ende veel meer andren personen, cleedren af hadden »(138), maar men verzuimt aan te duiden dat die « cleedren » de vroegere « Onser Vrouwen cleedinghe van Doornicke » waren! Dit gebruik — ik zou haast zeggen, dit misbruik — duurde tot in het jaar 1540. Keizer Karel schafte tal van buitensporigheden af na den opstand der Gentenaars, ook deze. Door de Carolijnsche Concessie verbood hij « ghestrepte laken » aan schepenen en ambtenaren van de stad te schenken(139). De « cleedren » waren zeker bedoeld, daar zij, van 1540 af, in de stadsrekeningen niet meer te vinden zijn(140). En zoo verdwenen de laatste sporen van een gewoonte die meer dan 150 jaren geduurd had.

Henri Nowé,

Archivaris der stad Gent.

(134) Stadsarchief. Stadscharters, nr 666. Voor wat de kap betreft, zoo luidt de tekst: « Item, en tant qu'il touche l'estoffe et fasson de ladicte chappe et ce qui en déppend, veu que bonnement il ne se peut extimer, l'on en passera es comptes de la ville selon ce qui en aura esté fait par ceulx de la loy, les six commis et trésoriers, en leur conscience ».

(135) Stadsarchief. Stadsreken., j. 1486-87, fol. 172 en volg.

(136) « Item, betaelt her Catelaen, priester, Pieter Bulteel, scildere, hem derdre, met hemlieden vier conincxkinderen ende twee wagheneers, over hemlieden costen die zy deden int trecken met Onser Vrouwen cappe te Dornicke ende int wederkeeren... » (Ibid., j. 1487, fol. 269).

(137) A. CAUCHIE (Op. cit., bl. 30) vergist zich wanneer hij denkt dat de Gentenaars aan de processie verzaakten in 1559, na de inrichting der nieuwe bisdommen door Filips II, of in 1566 (Beeldstormerij en godsdienstige oorlogen). Hij verwacht overigens de Gentsche kap met den mantel, die inderdaad in de XVIe eeuw nog, door de graven van Vlaanderen aan O. L. V. van Doornik geschonken werd (zie hooger, nota 8).

(138) Zie b.v. op het Stadsarchief de stadsrekening van 1521-22, fol. 63.

(139) Carolijnsche Concessie, § 12 (A. DU BOIS en L. DE HONDT, *Coutume de la ville de Gand*, II, bl. 146).

(140) Al de geschonkene lakens worden nu op die plaats der rekeningen tot in de XVIIe eeuw vermeld.